

ROMA HUKUKUNDA PARA CEZALARI VE BUNUN MEDENÎ CEZA KURUMUNA ETKİSİ

*Pecuniary Penalties In Roman Law And Their Influence
on the Concept Of Punitive Damages*

Arş. Gör. Dr. Hakan Burak AKINCI*

ÖZET

Roma Hukuku'nda ilk dönemlerden beri başka birinin vücut bütünlüğüne veya malına zarar veren kişi, bu davranışından sorumlu tutuluyordu. Bununla beraber, başlangıçta bu sorumluluk, mağdurun zarar veren kişiyi ele geçirmesi ve ondan intikam alması şeklinde gerçekleşmekteydi. Pek çok durumda bu intikam ölümle sonuçlanabiliyordu. Devlet, böyle aşırı sonuçları hafifletebilmek için, failin bir miktar para ödeyerek sorumluluktan kurtulabileceği bir sistemin önünü açmıştır. Bu sistem gitgide daha da oturmuş ve zamanla para cezası anlayışı hâkim olmuştur. Para cezaları, günümüzdeki uygulamanın aksine devlete değil, zarar görene ödeniyordu. Ayrıca "tazminat zarardan yüksek olamaz" anlayışı henüz gelişmemişti ve zararın birkaç katı kadar para cezalarının ödenmesi gerekebiliyordu. Bu durum, yaptırımların caydırıcılık ve cezalandırma işlevlerini artırıyor-

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medenî Hukuk Ana Bilim Dalı, e-mail: hburakakinci@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1662-1958>.

Makale Geliş Tarihi: 19.07.2025

Makale Kabul Tarihi: 15.08.2025

⇒ Atıf Şekli: Hakan Burak Akıncı, "Roma Hukukunda Para Cezaları ve Bunun Medenî Ceza Kurumuna Etkisi", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20/2 (2025): 897-937

⇒ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

du. Günümüzde ise zarar görene para cezası ödenmesi anlayışı büyük ölçüde terk edilmiş ve bunun yerini telafi tazminatı almıştır. Zarar görenin zararını tazmin ederken zenginleşmemesi fikri, zarar verenin cezalandırılması ve insanların zarar verici davranışlardan caydırılması ihtiyacına ağır basar hâle gelmiştir. Oysa bazı hâllerde telafi tazminatının gerçekten adaleti sağladığı şüphelidir. Çalışmamızda, Roma Hukuku'ndaki sorumluluk ve özellikle para cezaları incelenedikten sonra, modern hukukta medenî cezaların geliştirilmesi üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: medeni ceza, actio popularis, haksız fiil, sorumluluk, para cezası

ABSTRACT

Since the early periods of Roman law, individuals who caused harm to another's physical integrity or property were held liable for their actions. However, this liability was enforced through retaliation by the victim, who would capture and exact vengeance upon the wrongdoer. Mostly, such retaliation resulted in death. To mitigate these excessive outcomes, the state introduced a system whereby the offender could be released from liability by paying a certain sum of money. Over time, this system became more institutionalized where pecuniary penalties were paid directly to victims. Furthermore, the principle that *"compensation may not exceed the actual damage"* had not yet emerged, and offenders were often required to pay several times the actual loss. In modern law, however, pecuniary penalties have largely been abandoned and replaced by compensatory damages. The principle that the victim mustn't be unjustly enriched has come to outweigh the need to punish the wrongdoer and to deter harmful conduct. Nevertheless, it remains questionable whether compensatory damages alone are sufficient to achieve justice in all cases. In this study, following an examination of liability and especially pecuniary penalties in Roman law, an assessment is made regarding the development of punitive damages in modern civil law.

Key Words: punitive damages, actio popularis, tort, liability, pecuniary penalty

EXTENDED ABSTRACT

In the early stages of Roman law, primitive sanctions were designed primarily to satisfy the victim's desire for vengeance. Over time, these sanctions evolved through various phases, giving way to pecuniary penalties, and ultimately transforming into the compensatory damages of modern private law, which could not exceed the actual harm

suffered. Given that the distinction between private and public law had not yet been firmly established in Roman law, certain acts that would today be classified as criminal offences were interwoven with delicts traditionally governed by private law. The sanctions for these so-called delicts were seen as punishments. Furthermore, certain wrongful acts that were not formally considered delicts, but were still viewed as deserving punishment, were separately regulated as quasi-delicts. Another institution reflecting the logic of punitive damage was *actio popularis*, which enabled any member of the public to bring an action and recover a pecuniary penalty, even if they had not personally suffered any harm, on the basis that the act in question affected the public interest. This study analyzes delicts, quasi-delicts, and *actio popularis* in Roman law from the perspective of punitive damages. In doing so, particular attention is paid to pecuniary penalties that often exceeded the amount of actual damage, sometimes being calculated in multiples of the harm. These penalties served not only as a punitive function but also had a significant deterrent effect. Unlike modern systems, where such penalties are typically payable to the state, Roman law required that the penalty be paid directly to the claimant, thereby creating a societal incentive to initiate legal proceedings and enforce legal norms.

Following this examination of pecuniary penalties in Roman law, the study considers the application of punitive damage in modern legal systems as examples. The attention is then given to the question of whether certain legal remedies under Turkish law can be classified as punitive damages. Finally, the paper offers a normative discussion on when and why such remedies are needed.

The findings suggest that, due to evolving societal needs, compensatory damages alone have become insufficient in addressing certain categories of wrongdoing. One such example is the practice of banks unlawfully collecting fees under names such as “processing fee,” “account maintenance charge,” or “commission fee.” Similar practices are observed among corporate entities such as mobile operators, internet service providers, airlines, and insurance companies. For instance, a company with ten million customers unlawfully charging each customer ten Turkish lira generates one hundred million lira in unjust gains. Since almost no consumer would pursue legal action or file a complaint for such a small amount, these companies accumulate vast profits through minor but widespread violations. In such cases, we argue that applying a punitive damage regime—drawing inspiration from Roman law—would serve a necessary deterrent function. Moreover, directing the penalty to the claimant rather than

the state would further incentivize individuals to combat unlawful conduct.

Another example where punitive damage might be warranted arises in restitution claims where the defendant, who is an unlawful possessor, misleads the court by claiming the movable property has been lost or destroyed. If the movable carries high sentimental value—such as in cases of gifts or inheritance—or is a work of art expected to appreciate in value, courts may order the payment of damages. However, once the defendant complies and pays the compensation, they effectively become the de facto owner, as the item can no longer be claimed in kind. In such situations, punitive damage exceeding mere compensation may be appropriate. This would ensure that the unlawful possessor pays more than the benefit obtained by retaining the item, thereby establishing a deterrent effect.

This logic finds precedent in Roman law's *actiones arbitrariae*, in which the formula procedure allowed the judge to grant the claimant the right to declare the item's value. If the defendant refused to return the item, the court could enforce payment of an amount named by the claimant—thus pressuring the defendant to comply with in-kind restitution. If such deterrent mechanisms were available even in ancient systems, modern legal systems must also move beyond rigid rules such as “compensation may not exceed damage” in exceptional cases where justice is otherwise elusive. In our view, punitive damage may offer a solution in these scenarios.

Although we advocate for stronger remedies in certain cases where compensatory damages fall short, we also emphasize that punitive damage must remain a narrowly applied exception. Accordingly, the paper proposes a set of guiding criteria—based in part on Roman legal principles—for determining when the application of punitive damage is justified.

GİRİŞ

Roma'nın ilk dönemlerinde mağdurun öç alma duygusunu tatmin amacı taşıyan ilkel yaptırımlar, türlü aşamalardan geçerek zamanla yerini para cezasına bırakmış ve nihayet günümüz özel hukukunda zarar miktarını aşmayan telafi tazminatına dönüşmüştür. Roma'da özel hukuk-kamu hukuku ayrımı fazla oturmamış olduğundan, günümüzde ceza hukuku dâhilinde kabul edilen bazı suç türleri, özel hukuk dâhilinde kabul edilen haksız fiillerle iç içe geçmişti. Adı haksız

fiil olarak anılan davranışların yaptırımları ceza olarak görülüyordu. Haksız fiil sayılmamakla birlikte cezalandırılması gerektiği düşünülen bazı davranışlar ise haksız fiil benzerleri olarak ayrıca düzenlenmişti. Yine, toplumu ilgilendirdiği için herhangi birinin zarar görmese bile dava açarak para cezasını tahsil edebildiği *actio popularis* de medenî cezanın bir tezahürüydü. Çalışmamızda Roma Hukuku'ndaki haksız fiiller, haksız fiil benzerleri ve *actio popularis*, medenî ceza bakış açısıyla incelenmiş, ardından medenî cezanın modern hukuk sistemlerindeki uygulamaları ele alınmıştır. Daha sonra Türk Hukuku'ndaki bazı yaptırımların medenî ceza olarak kabul edilip edilemeyeceği değerlendirilmiştir. Nihayet, medenî cezanın hangi durumlarda ve neden gerekli olduğu üzerine görüş ve tavsiyelere yer verilmiştir.

I. SORUMLULUK KAVRAMI

Sorumluluk kavramı, iki farklı anlamda karşımıza çıkar. Bunlardan ilki, haksız fiil veya sözleşmeye aykırılık yoluyla başkasına zarar veren kişinin üstlenmesi gereken tazminat yükümlülüğüdür. Burada sorumluluğun kaynağı ele alındığından, öğretide buna “-den sorumluluk” adı verilmektedir. Bu sorumluluk, genel davranış kurallarına ya da üstlendiği bir borca aykırı hareket eden kişinin, söz konusu davranışı sebebiyle verdiği zararı ifade eder¹.

İkinci anlamdaki sorumluluk ise borcun yaptırımını ifade eder. Eğer borçlu borcunu ifa etmezse alacaklı, borçlunun şahıs veya malvarlığına el koyabilir. El konulan malvarlığından alacak miktarı kadari sattırılıp paraya çevrilerek alacaklının tatmin olması sağlanır. Sorumluluğun bu ikinci türüne ise öğretide “...ile sorumluluk” denilmekte-

¹ Necip Kocayusufpaşaoğlu, Borçlar Hukuku Genel Bölüm, ed. Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/Serozan/Arpacı, Birinci Cilt, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2008), 26; Kemal Oğuzman ve M. Turgut Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt-I, (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2023), 18; Fikret Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (Ankara: Legem Yayınevi, 2023), 86; Şahin Akıncı, Roma Borçlar Hukuku, (Konya: Sayram Yayınları, 2023), 33; Bilgehan Çetiner, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2024), 20; Ahmet M. Kılıçoğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2021), 47; Mustafa Alper Gümüş, Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2021), 91 ve devamı; Özcan Günergök ve Şaban Kayıhan, Borçlar Hukuku Dersleri Genel Hükümler, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2024), 15; Abdurrahman Savaş. “Roma Hukukunda Kusura Sorumluluğun Kusur Sorumluluğuna Dönüşüm Süreci ve Bu Dönüşümün Modern Hukuka Etkisi”. İstanbul Hukuk Mecmuası. 80/2 (2022): 541.

dir². Roma Hukuku'nda alacaklının sahip olduğu borçlunun şahıs varlığına da el atma yetkisi, günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır. Artık sadece malvarlığıyla sorumluluk mümkün olabilir³.

Sorumluluğun, farklı açılardan türlere ayrılması mümkündür. Şahısla-malvarlığıyla sorumluluk, sözleşme sorumluluğu-sözleşme dışı sorumluluk, kusurlu-kusursuz sorumluluk, sınırlı-sınırsız sorumluluk gibi bu ayrımlar hakkında kapsam dışında olması sebebiyle ayrıntıya girilmemiştir⁴. Ancak, önemine binaen aşağıda sözleşme sorumluluğu-sözleşme dışı sorumluluk ayrımına kısaca temas edilmiştir.

II. SÖZLEŞME SORUMLULUĞU-SÖZLEŞME DIŞI SORUMLULUK

Sorumluluk, kaynağı itibarıyla sözleşmeden doğan ve sözleşme dışı sorumluluk olarak iki türdür. Bir kimsenin taraf olduğu sözleşme gereği belli bir edimin ifasını yüklenmesi hâlinde sözleşmeden doğan sorumluluk söz konusu olur. Edimin hiç ya da gereği gibi ifa edilmemesi hâlinde, alacaklının bundan dolayı uğradığı zarar sözleşme sorumluluğu gereği tazmin edilir. Mesela satış sözleşmesinde malın bozuk teslim edilmesi, ayıptan doğan sorumluluğa sebep olur. Bazen de bir kimse, ortada bir sözleşme olmamasına rağmen başka birine zarar vermiş olabilir. Bu durumda ise haksız fiil, sebepsiz zenginleşme veya kusursuz sorumluluk hükümleri gibi kanundan doğan sorumluluk türleri söz konusu olur. Buna da sözleşme dışı sorumluluk denilmektedir⁵.

Roma Hukuku'nda taraflar arasında bir sözleşmenin varlığından söz edebilmek için, genellikle belli bir şekilde sözleşme yapılmış olması gerekiyordu. Bugünkü gibi tarafların karşılıklı ve birbirine uy-

² Kocayusufpaşaoğlu, Borçlar Genel, 26 vd; Oğuzman ve Öz, Borçlar Genel, 17; Eren, Borçlar Genel, 86; Akıncı, Roma Borçlar, 33; Çetiner, Borçlar Genel, 20; Gümüş, Borçlar Genel, 91; Günergök ve Kayıhan, Borçlar Genel, 15; Savaş, Kusursuz Sorumluluk, 541; Övünç Güvel, "Roma Hukukunda Sorumluluk". Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 25/2 (2017): 377 vd.

³ Kocayusufpaşaoğlu, Borçlar Genel, 29; Akıncı, Roma Borçlar, 33; Kılıçoğlu, Borçlar Genel, 48; Gümüş, Borçlar Genel, 92; Günergök ve Kayıhan, Borçlar Genel, 15; Savaş, Kusursuz Sorumluluk, 541; Güvel, Roma Hukukunda Sorumluluk, 378.

⁴ Bakınız: Kocayusufpaşaoğlu, Borçlar Genel, 29 vd; Eren, Borçlar Genel, 87 vd; Şahin Akıncı, Borçlar Hukuku Bilgisi (Genel Hükümler), (Konya: Sayram Yayınları, 2024), 69 vd; Kılıçoğlu, Borçlar Genel, 47 vd.

⁵ Akıncı, Roma Borçlar, 34.

gun rızalarını açıklamaları çoğu zaman yeterli sayılmıyordu⁶. Şekil şartının yerine getirilmediği bu tür hukukî ilişkilerde taraflar arasında sözleşme yapılmış sayılmıyordu. Bu ihtimalde sözleşme benzeri veya haksız fiil benzerinden doğan sorumluluk hâlleri söz konusu olabiliyordu. Bu hâllerin de sözleşme dışı sorumluluk gibi nitelendirilebileceği kanaatindeyiz⁷.

III. SORUMLULUĞUN YAPTIRIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Türk Hukuku'nda "borç" olarak ifade ettiğimiz ve bazı Avrupa dillerinde hâlâ *obligation* olarak anılan müessesenin temelleri, Roma Hukuku'ndaki *obligatio* kavramına dayanmaktadır. Bu kavram, bağlanmak anlamına gelen "*ligare*" fiilinden türetilmiştir⁸. Aslında *obligatio* kavramının oluşumu ve buna dayalı bir borçlar hukukunun gelişimi, klasik Roma Hukuku döneminde temelleri atılan ve pek çok aşamadan geçtikten sonra günümüzdeki hâline evrilmeyi başaran bir sürece dayanmaktadır.

Roma Hukuku, daha ilk dönemlerinden itibaren katı bir aile yapısı üzerinde temellendirilmişti. Başında bir aile babasının (*pater familias*) bulunduğu aileler, toplumun çekirdeğini oluşturuyordu. *Pater familias*'ın aile üzerinde neredeyse mutlak bir iktidarı olsa da bazı durumların, aile yapısının içsel güç sistemine uygun olmadığı fark edildi. Mesela, bir aile üyesi, başka bir ailenin *pater familias*'ına karşı güç kullanma yetkisi elde edebiliyordu. Bu gücün amacı, söz konusu *pater familias*'ı kendi ailesine katmak değil, işlenmiş bir yanlış telafi etmektir. Çünkü yanlış işleyen kişinin "sorumluluğu" söz konusuydu. Özel hukuktaki sorumluluğun ve haksız fiilin (*delictum*) temelleri de burada yatmaktadır. Devlet otoritesinin henüz kanunları ve kamu düzenini sağlamak için çok zayıf olduğu dönemlerde, insanlar haklarını aramak için hukuku kendi ellerine almak zorundaydı. Bir başkasına karşı haksız bir davranışta bulunan fail, mağdurun öcüne maruz kalırdı⁹. Zarar gören taraf, failin bedenine el koyma hakkını elde eder

⁶ Ziya Umur, Roma Hukuku Ders Notları, (İstanbul: Beta Yayınları, 1987), 335.

⁷ Bkz. Akıncı, Roma Borçlar, 34.

⁸ Türkân Rado, Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2006), 13.

⁹ Hukuk dilindeki *vindicta* (intikam) ve *vim dicere* (zor kullanmak) terimleri de buradan gelmektedir. Bkz. Paul Koschaker ve Kudret Ayiter, Roma Hususî Huku-

ve öcünü kendi eliyle uygular hâle gelirdi. İlk zamanlarda bu intikam uygulaması, en sert biçimi olan ölümle sonuçlanabiliyordu. Öte yandan, bireylerin birbirini kolayca öldürmesine izin veren bir düzen sürdürülemezdi. Bu sebeple, devlet çok geçmeden duruma müdahale etmeye başladı. Bir yandan haksız fiili işleyen failin malvarlığı devlet gözetiminde (*manus iniectio*) haczedilirken diğer yandan mağdurun öç alma yetkileri sınırlandırıldı. Mesela, organ kesilmesi (*membre ruptum*) hâlinde öldürerek öç alma yerine *lex talionis* (kisas kanunu) uygulanmaya başlandı. Buna göre fail mağdurun uzvunu kesmişse, mağdur da ancak failin aynı uzvunu kesebilirdi. Bunun ötesinde bir öç alımı mümkün değildi. Aksi hâlde adalet değil, aşırı intikam söz konusu olurdu¹⁰.

Her ne kadar kısas yöntemi başlangıçta bir yumuşatma aracı olarak ortaya çıkmış olsa da haksız fiille başa çıkmak için yine de ilkel bir yoldu. Bu sebeple, daha On İki Levha Kanunu'ndan önceki bir dönemde dahi (M.Ö. 5. yy) mağdurun intikam hakkı paraya çevrilebilir hâle gelmişti. Başlangıçta paraya çevirme hakkı, mağdur için bir seçimlik haktı. Daha sonraları alışılmış uygulama buna dönüştü ve en nihayetinde (dolaylı yoldan da olsa) zorunlu hâle geldi. Böylece fail veya onun yerine geçebilecek akraba vb. biri, mağdurun intikam almaktan vazgeçmesini sağlamak için tazminat ödemeye razı olurdu. Bu durum, devletin çeşitli haksız fiiller için ödenecek tazminat tutarlarını standartlaştırarak desteklemeye çalıştığı bir gelişmeydi. Bu aşamadan itibaren sorumluluk, gitgide daha fazla mali terimlerle ifade edilmeye başlandı. Artık sorumluluğun özü öç almak değil, zararı tazmin etmektir. Her ne kadar genel uygulama, failin tazminat ödeyerek kendini kurtarabileceği bir hâle evrilse de bunu yapmaması hâlinde mağdurun hâlâ failin bedenine el koyma hakkı mevcuttu. Fail, Tiber Nehri'nin ötesinde köle olarak satılabilir ya da en kötü ihtimalde öldürülerek parçalara ayrılabilirdi¹¹.

kunun Ana Hatları, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971), 260. Mesela *rei vindicatio* (istihkak davası), eşyanın haksız yere alınması sebebiyle alınan intikamdan gelmektedir (*rei*=eşyanın, *vindicatio*=intikamı).

¹⁰ Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*, (Cape Town-Wetton-Johannesburg: Juta&Co, Ltd, 1992), 1 vd; George Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, (Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag, 2012), 184; Umur, *Roma Hukuku*, 390.

¹¹ Zimmermann, *The Law of Obligations*, 2 vd; Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, s. 184.

Romalılar, rehin almaya benzer türde bir el koyma yetkisinin, haksız fiilin yanı sıra başka edimlerin de ifasını sağlamak için kullanışlı bir baskı yöntemi olduğunu henüz erken dönemlerde fark etti. Haksız fiil hâlinde kanun gereği ortaya çıkan el koyma yetkisini, sözleşme yaparken kendiliklerinden tanımaya başladılar. Yani borçlu, borcunu ifa etmezse şahsına alacaklının el koyacağına kendiliğinden rıza gösterdiğini beyan ederdi. Sözleşmeye dayalı borç ilişkisinin temelini oluşturan *nexum* ve benzeri bu tür biçimsel işlemler, zamanla yerini karşılıklı ifa yükümlülüğü anlayışına bıraktı. Böylece, bağlanma anlamına gelen *obligatio*, artık hem bir görevi hem de bir sorumluluğu ifade ediyordu. Dolayısıyla taahhüt ettiği edimi ifa etmeyen kişi, buna karşı bedeni veya malvarlığıyla sorumlu hâle gelirdi¹².

IV. MEDENÎ CEZA KAVRAMI

Medenî cezanın öğretide farklı tanımları bulunmaktadır. Amacımız her bir tanımları tek tek aktarmak değil, çalışmanın geri kalanında sıklıkla zikredilmiş olan bu kavramla ilgili okuyucunun fikir sahibi olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla kısaca tanımlamak gerekirse medenî ceza; sosyal olarak kabul edilemez nitelikteki ağır kusurlu davranışları sebebiyle gerçek veya tüzel kişileri cezalandırmak ve başkalarını da ileride benzer bir davranışta bulunmaktan caydırmak amacıyla, davranışı gerçekleştiren kişinin zarar görene ödemesine karar verilen zararı aşkın tazminat yaptırımıdır¹³.

¹² Zimmermann, The Law of Obligations, 4 vd.

¹³ Öğretideki çeşitli tanımları birlikte değerlendirdikten sonra böyle bir tanım yapmayı uygun bulduk. Tanımlarla ilgili geniş bilgi için bkz. İbrahim Gül, ABD ve Türk Hukukunda Medeni Ceza, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2015), 210 vd.

Öğretide medenî cezanın sahip olması gereken bazı özelliklere de yer verilmiştir. Bunlardan birincisi, tazminat tutarının caydırıcı miktarda olmasıdır. Dolayısıyla telafi tazminatının üzerinde bir miktar belirlenmelidir. İkinci olarak, zarar verenin ağır kusurlu olması gerekir. Hafif kusur için medenî ceza verilmemelidir. Üçüncü şart, davranışın toplum için kabul edilemez nitelikte olmasıdır. Dördüncü şart, medenî cezanın bir üst sınırının olmasıdır. Aksi takdirde riskli girişimlerden medenî ceza korkusuyla vazgeçilebilir. Beşinci olarak, aynı davranışa mükerrer medenî ceza uygulanmamalıdır. Altıncı olarak, medenî ceza için belirlenen miktarda indirim yapılmamalıdır. İndirim yapılması, medenî cezanın caydırıcı özelliğiyle bağdaşmaz. Yedinci ve son olarak ise ifade özgürlüğü kullanımına medenî ceza verilmemelidir. Öte yandan ifade özgürlüğü sayılmayacak nitelikteki tehdit ve hakaret gibi durumlar buna dâhil değildir. Bkz. İbrahim Gül, "Türk Hukukunda Medeni Ceza Sorumluluğu Nasıl Olmalı?". Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9/18 (2019): 361 vd.

Her ne kadar tazminat ifadesini kullansak da burada Türk Hukuku'ndaki teknik anlama sahip bir tazminatın varlığı söz konusu değildir. Çünkü Türk Hukuku'nda kural olarak tazminat, zarar miktarını aşamaz¹⁴. Öte yandan, teknik anlamdaki bir para cezasından söz etmek de mümkün değildir. Bunun sebebi ise para cezalarının devlete ödenmesi gerekirken, medenî cezanın davacıya ödenmesidir¹⁵. Aslında tam da bu iki özelliği bakımından medenî ceza; özel hukuk ve kamu hukukunun iç içe geçtiği ve zararın birkaç katını bulabilen Roma Hukuku yaptırımlarına benzemektedir¹⁶.

Öğretide medenî ceza için “özel hukuk cezası”, “medenî hukuk cezası”, “kanunî cezaî şart” gibi farklı kavramlar da kullanılmaktadır¹⁷. Böylece yaptırımın telafi tazminatı niteliği taşımadığı vurgulanmak istenmektedir¹⁸.

V. ROMA HUKUKUNDA YAPTIRIM TÜRLERİ VE ÖZELLİKLE PARA CEZALARI

Tarihsel süreç boyunca sorumluluk ve dolayısıyla yaptırım kavramlarının oldukça önemli aşamalardan geçerek günümüzdeki hâline geldiği anlaşılmaktadır. Yukarıda değindiğimiz ölüm, bedeni parçalara ayırma, Tiber Nehri'nin ötesine sürgün etme, kölelik, kısas gibi yaptırımların yanı sıra; suç işleyenin şerefsiz (*infamis*) statüsüne girmesi gibi sonuçlar da doğabilirdi¹⁹. Yine, “uğursuz ağaca” asılma, yılan ve başkaca hayvanlarla birlikte deri çuvala konulma, suda boğulmaya

Bir başka görüşe göre ise medenî cezanın unsurları; malvarlığına dair özel hukuk yaptırımının bulunmaması, cezalandırma amacının bulunması, bu amaçtan daha ağır basan bir başka amacın bulunmaması ve yaptırımın taraf iradelerinden bağımsız biçimde kanun koyucu tarafından öngörülmüş olması şeklindedir. Bkz. Işık Önay ve Orcan Ok, “Özel Hukuk Cezası Kavramı ve Ceza Hukukunun Genel İlkelelerinin Özel Hukuk Cezalarına Uygulanabilirliği”. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 29/2 (2023) Özel Sayı: 1336 vd.

¹⁴ Önay ve Ok, Özel Hukuk Cezası, 1322.

¹⁵ Önay ve Ok, Özel Hukuk Cezası, 1335.

¹⁶ Aşağıda bkz. VII. Para Cezasının Amacı ve Para Cezası Uygulanan Hâller.

¹⁷ Bkz. Gül, Medeni Ceza, 307; Önay ve Ok, Özel Hukuk Cezası, 1322.

¹⁸ Gül, Medeni Ceza, 307.

¹⁹ Çalışma konusunu doğrudan ilgilendiren yaptırım para cezası olmakla beraber, tazminat anlayışının hangi aşamalardan geçerek günümüzdeki hâline geldiğini ortaya koyabilmek için başka cezalara da aşağıda haksız fiil ve haksız fiil benzerleri ayrı ayrı açıklanırken kısaca yer verilmiştir.

bırakılma gibi idam cezaları da uygulanmaktaydı²⁰. İmparatorluk döneminde kendi rızasıyla sürgüne giderek ölüm cezasından kurtulmak mümkün olmaktan çıktı ve ölüm cezaları mutlak şekilde infaz edilmeye başlandı. Yine; çarmıha gerilme, ateşe atılma, hayvanlara terk edilme, ömür boyu madenlerde çalışma, gladyatör okuluna gönderilme gibi cezalar, yaptırım türlerine örnek gösterilebilir²¹.

Roma'da pek çok farklı türde yaptırım bulunsaydı da çalışmamız bakımından üzerinde durulması gereken para cezasıdır. Öyle ki günümüzde tazminat olarak karşımıza çıkan yaptırım, özellikle haksız fiil ve haksız fiil benzeri olarak düzenlenen hâllerde Roma Hukuku'nda para cezası olarak uygulanıyordu. Bu tür durumlarda açılan davalar da aslında ceza davasıydı²². Günümüzde böyle durumlarda tazminat davası açılmaktadır. Bunun istisnasını ise medenî cezalar oluşturmaktadır.

Aslında bugün özel hukuk olarak ele alınan haksız fiillerin Roma'da ceza konusu olarak değerlendirilmesinin sebebi, Romalıların ceza hukuku kavramına uzun süre yabancı kalması ve alanların iç içe geçmesidir²³. Hatta günümüzde bireylere karşı işlenen takibi şikâyeteye bağlı olmayan suçlar bile Roma Hukuku'nda mağdurun takibine ve misillemesine bırakılmıştı²⁴. Mağdurun öç alabilmesini sağlamak için belirlenen kısas cezası, daha sonraları failin para cezası ödeyerek sorumluluktan kurtulabileceği bir hâle dönüşmüştü. Bu cezanın ödeneceği taraf ise günümüzdeki gibi devlet değil, bizzat mağdurdu²⁵.

Haksız fiiller için öngörülen yaptırımlarda öncelikli amaç faili cezalandırmak olduğundan, mağdurun zenginleşmesinin engellenmesi gerektiği düşüncesi gelişmedi. Mesela eğer haksız fiili birden fazla kişi birlikte işlemişse, faillerin her biri için ayrı ayrı ceza davası açmak ve

²⁰ A. Wilinski, "Roma Ceza Hukuku ve Ceza Usul Hukukuna Bir Kuşbakışı". Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1/1 (1983), Çeviren: B. Erdoğan, 332 vd.

²¹ Wilinski, Roma Ceza Hukuku, 335.

²² Akıncı, Roma Borçlar, 43.

²³ Wilinski, Roma Ceza Hukuku, 329.

²⁴ Rado, Roma Borçlar, 182; Umur, Roma Hukuku, 389. Doğrudan devletin dokunulmazlığına ve bütünlüğüne yönelik suçlar devlet tarafından takip edilip cezalandırılırdı. Bu husus çalışma konusunun dışında kaldığından ayrıntıya girilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wilinski, Roma Ceza Hukuku, 329 vd; Umur, Roma Hukuku, 389 vd; Rado, Roma Borçlar, 182 vd.

²⁵ Umur, Roma Hukuku, 389; Rado, Roma Borçlar, 181 vd; Akıncı, Roma Borçlar, 42 vd.

para cezası talep etmek mümkündü. Faillerden birinin cezayı tek başına ödemesi, diğer failleri borçtan kurtulamazdı. Her bir fail, ayrı ayrı ceza ödemekle yükümlüydü. Dolayısıyla mağdurun elde ettiği ceza bedeli, faillerin sayısı kadar katlanıyordu²⁶. Mesela on kişinin birlikte işlediği haksız fiil sebebiyle mağdur on altınlık zarara uğramışsa, mağdura her bir fail tarafından toplam yüz altın ödenirdi.

Roma'nın ilk dönemlerinde, aile evlatlarının veya kölelerin haksız fiilleri sebebiyle sorumluluk henüz tam oturmamıştı. Aile evlatları ve kölelerin kendi malvarlıkları bulunmadığından, ceza bedelini ödemeleri mümkün değildi. Alınması beklenen intikamın kişisel olması sebebiyle aile babasına da başvurulamıyordu. Mağdurun, başkasının hâkimiyeti altında bulunan faili ele geçirerek zilyetlik kazanması hâlinde ne olacağını söylemek de kolay değildi. Failin üstünde hâkimiyeti olan malik veya aile babası, mecbur olmamakla birlikte hâkimiyet hakkını mağdura bırakabilirdi²⁷. Klasik döneme gelindiğinde, aile evlatlarının veya kölelerin işlediği haksız fiiller sebebiyle malik veya aile babasına da artık *actio noxalis* şeklinde ceza davası açılabilirdi. Eğer malik veya aile babası cezayı ödemek istemezse, haksız fiili işleyen aile evladını veya köleyi mağdura terk etmek suretiyle sorumluluktan kurtulabilirdi²⁸. Iustinianus döneminde aile evlatları malvarlığı ehliyeti elde ettiğinden, *actio noxalis* sadece köleler için geçerli oldu²⁹.

VI. PARA CEZASININ AMACI VE PARA CEZASI UYGULANAN BAZI HÂLLER

Para cezaları, zarar görenin (mağdurun) zararını gidermekten öte zarar vereni (faili) cezalandırma amacı taşıyordu. Bu sebeple, haksız fiil veya haksız fiil benzeri hâllere dayanan ceza davaları, sadece faile açılabilirdi. Failin mirasçılara ise ceza davası değil, tazminat davalarını açmak gerekirdi³⁰. Para cezasının amacı faili cezalandırmak olduğundan, ceza

²⁶ Akıncı, Roma Borçlar, 43.

²⁷ Koschaker ve Ayiter, Roma Hususî, 261 vd.

²⁸ Akıncı, Roma Borçlar, 43.

²⁹ Koschaker ve Ayiter, Roma Hususî, 262.

³⁰ Koschaker ve Ayiter, Roma Hususî, 262 vd; Akıncı, Roma Borçlar, 43.

davasının açılması tazminat davasına engel değildi. Mağdur, her iki davayı da açarak zararının birkaç kat fazlasını elde edebilirdi³¹.

Para cezası uygulanan hâllerden haksız fiil ve haksız fiil benzerleri ile *actio popularis*'e, çalışmamızla olan ilgisi sebebiyle aşağıda ayrı ayrı yer verilmiştir. Para cezası verilebilen kamu suçları (*crimina*) gibi diğer durumlar ise konuyu gereğinden fazla genişletmemek adına kapsamın dışında bırakılmıştır³².

A. Haksız Fiiller

Roma Hukuku'nda haksız fiilden sorumluluk, ceza sorumluluğu olarak görülmekteydi. Haksız fiil, ancak özel olarak sayılan hâller için söz konusuydu. Bunlara ne tür yaptırımların uygulanacağı da ayrı ayrı belirtilmişti. Ius Civile'nin düzenlemediği bir davranış ise haksız fiil olarak nitelendirilemiyordu. Zaman içinde praetorlar, Ius Civile'nin düzenlemediği bazı durumları da haksız fiil olarak nitelendirerek bunlara dava hakkı tanıdılar. Yine de haksız fiillerin sayısı sınırlı tutulmaktaydı. Ius Civile'nin haksız fiil olarak tanıdığı davranış türleri; hırsızlık (*furtum*), gasp (*rapina*), mala verilen zararlar (*damnum iniuria datum*) ve kişiliğe verilen zararlar (*iniuria*) olmak üzere dört taneydi. Praetorların bunlara ek olarak dava hakkı tanıdığı haksız fiiller ise hile (*dolus*), ikrah (*metus*) ve alacaklılara karşı hileli davranışlar (*fraus creditorum*) idi³³. Günümüzde ise haksız fiiller, böyle bir sınırlamaya tâbi tutulmamaktadır. Kusurlu bir davranışla başkasının malına veya kişilik hakkına zarar veren bir kimse haksız fiil sebebiyle sorumlu tutulmaktadır.

1. Maddî Zararlar

a. Hırsızlık (*Furtum*)

Ius Civile'de düzenlenen haksız fiillerden ilki olan hırsızlık (*furtum*); bir malın çalınması (*furtum rei*), izinsiz kullanılması (*furtum usus*) veya zilyetliğinin hileli şekilde ve kazanç amacıyla elde edilmesi

³¹ Akıncı, Roma Borçlar, 43.

³² *Crimina* suç ve cezaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Wilinski, Roma Ceza Hukuku, 329 vd.

³³ Akıncı, Roma Borçlar, 205.

(*furtum possessionis*) olarak ifade ediliyordu³⁴. Dolayısıyla modern ceza hukukundakinden daha geniş anlamda bir hırsızlık söz konusuydu³⁵. Öyle ki Roma'da hırsızlık olarak kabul edilen bazı durumlar, günümüzde emniyeti suiistimal olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, mesela kaçak bir köleyi sahibinin görmesini engellemek için kölenin önünde durmak, *furtum*'a dâhildi³⁶.

On İki Levha Kanunu döneminde hırsız, hür biriye kırbaçlandıktan sonra mağdura teslim edilirdi. Köleyse kırbaçlandıktan sonra *Tarpea* kayasına atılarak öldürülürdü³⁷. Bu cezalar ağır bulunduğundan, sonraki devirlerde para cezasına çevrildi. Buna göre eğer hırsız suçüstü yakalanmışsa, para cezası olarak hırsızdan çalınan malın değerinin dört katı talep edilebiliyordu. Suçüstü olmayan diğer hâllerde ise malın değerinin iki katı para cezası istenebilirdi³⁸. Hırsıza yardım eden veya onu teşvik eden kimse de hırsız gibi sorumlu tutulurdu³⁹.

Actio furti'nin bir ceza davası olması sebebiyle, birden fazla kişinin aynı hırsızlığa karışması hâlinde suçlulardan her biri para cezasının tamamına ayrı ayrı mahkûm edilmekteydi. Buna bağlı olarak mağdur, gördüğü zarardan çok daha fazla bir ceza bedeli elde edebiliyordu⁴⁰. Mesela dört kişinin suçüstü yakalanması hâlinde her bir suç-

³⁴ Salvatore Di Marzo, Roma Hukuku (Beşinci tab'ından çeviren: Ziya Umur), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1954), 421 vd; Umur, Roma Hukuku, 391; Rado, Roma Borçlar, 189; Akıncı, Roma Borçlar, 206.

³⁵ Theo, Mayer-Maly, Römische Privatrecht, (Wien: Springer-Verlag, 1991), 137.

³⁶ Bülent Tahiroğlu, Roma Hukukunda Furtum, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975), 11 vd; Rado, Roma Borçlar, 189.

³⁷ Richard Honig, Roma Hukuku (Tercüme Eden: Şemseddin Talip), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1938), 284; Di Marzo, Roma Hukuku, 423.

³⁸ Gaius, Institutiones, Borçlar Kısım (Çeviren: Türkân Rado), (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1953), 3, 189-190; Honig, Roma Hukuku, 284; Di Marzo, Roma Hukuku, 424; Mayer-Maly, Römische Privatrecht, 137; Tahiroğlu, Furtum, 85; Rado, Roma Borçlar, 191; Akıncı, Roma Borçlar, 207. Actio furti neticesinde hırsızlığı sabit olan kişi şerefsiz (infamis) sayılırdı. Di Marzo, Roma Hukuku, 425; Umur, Roma Hukuku, 393; Rado, Roma Borçlar, 192. Hırsız, mağdurla anlaşsa bile şerefsizlikten kurtulamazdı. Akıncı, Roma Borçlar, 208.

³⁹ Gaius, Institutiones, 3, 202; Di Marzo, Roma Hukuku, 425; Mayer-Maly, Römische Privatrecht, 138.

⁴⁰ Tahiroğlu, Furtum, 87; Akıncı, Roma Borçlar, 209.

lunun malın değerinin dört katını ödemesi gerekeceğinden, mağdura malın on altı katı değerinde bir para cezası ödenmeliydi.

Mağdur, bir yandan *actio furti* ile malın değerinin iki veya dört katı para cezasını talep ederken, diğer yandan istihkak davası (*rei vindicatio*) ile malın iadesini de isteyebilirdi. Böylece mağdur, toplamda malın üç veya beş katı miktarını elde etme hakkı buluyordu⁴¹. İadesi istenen şeyin yok olması hâlinde ise o zamana kadar ulaşmış olduğu en yüksek değer dört katı talep edilebilirdi⁴².

Zararın birkaç kat fazlasına varabilen bir değer talep edilebilmesi, Roma Hukuku'nda hırsızlığa uygulanan para cezasının, günümüzde medenî ceza olarak adlandırdığımız yaptırımla olan benzerliğini ortaya koymaktadır.

b. Gasp (*Rapina*)

Gasp, bir kimsenin malının zor kullanarak alınmasıdır. Roma Hukuku'nda ilk kez İtalya yarımadasında artmaya başlayan haydutluk ve yağmacılığın önüne geçmek amacıyla milattan önce 76 yılında hazırlanan bir beyannamede rastlanır⁴³. Bundan önce *rapina*, *furtum* kavramına dâhil sayılıyordu⁴⁴. Öte yandan eski Yunan Hukuku'nda *rapina*'nın *furtum* anlamı eleştirilmiştir. Çünkü *rapina*, içerdiği şiddet unsurunun ağırlığı sebebiyle malvarlığından ziyade doğrudan kişiye karşı işlenmektedir⁴⁵. *Rapina*'yı *furtum*'dan ayıran bir diğer özellik ise öğüt veren veya fiili teşvik eden kişinin de gasıpla birlikte sorumlu tutulmasıydı⁴⁶.

Gasp fiili, iki farklı ihtimale göre değerlendirilmekteydi. Bunlardan ilki, bir malın cebir ve şiddet kullanılarak alınmasıdır. İkincisi ise

⁴¹ Davaların birlikte açılabilmesinin sebebi olarak hırsızlara duyulan nefret gösterilmektedir. Tahiroğlu, *Furtum*, 136; Umur, *Roma Hukuku*, 393; Rado, *Roma Borçlar*, 192 vd; Akıncı, *Roma Borçlar*, 209. Öte yandan Di Marzo'ya göre Gaius, hırsız birkaç davayla birden sorumlu tutabilmenin sebebinin hırsıza duyulan nefret olarak gösterse de gerçek sebepler tarihidir. Bkz. Di Marzo, *Roma Hukuku*, 425.

⁴² Honig, *Roma Hukuku*, 285.

⁴³ Honig, *Roma Hukuku*, 286; Savaş, *Kusursuz Sorumluluk*, 548.

⁴⁴ Savaş, *Kusursuz Sorumluluk*, 548.

⁴⁵ Nurcan İpek, *Roma Hukukunda Gasp (Rapina)*, (İstanbul: Der Yayınları, 2001), 5 vd.

⁴⁶ Akıncı, *Roma Hukuku*, 211 vd.

çete hâlinde toplanmış kişilerin silah kullanarak zarar vermeleri şeklindedir. Silahlı çete hâlinde işlenen ihtimalde açılabilir belli bir dava hakkı malum değildir⁴⁷. Birinci ihtimalde ise *actio vi bonorum raptorum* davası açılarıdı. Buna göre suçüstü olup olmadığına bakılmaksızın, gasp yılında açılması hâlinde gasp edilenin dört katı, bir yıl geçtikten sonra açılması hâlinde ise misli kadar para cezası verilirdi⁴⁸. Klasik hukukta dört katı cezaya ek olarak istihkak davası açmak da mümkündü⁴⁹. Iustinianus döneminde *actio vi bonorum raptorum* karma dava hâline getirildi. Bir misli kadar tazminat ve üç misli kadar para cezası kabul edildi⁵⁰. *Rapina*'nın içine eşkıyalık, soygun ve yol kesme suçları dâhil edildi⁵¹.

Roma'da toplumu yakından ilgilendiren bir güvenlik meselesi olması sebebiyle gasp suçu işleyenlere ağır para cezalarının verilmesi, modern hukuk sistemlerinde sosyal olarak kabul edilemez davranışlar için verilen medenî cezalarla benzerlik arz etmektedir.

c. Mala Verilen Zararlar (*Damnum Iniuria Datum*)

Roma Hukuku'nda belli mallara belirli şartlar altında verilen zararlar *dannum iniuria datum* adı altında özel olarak düzenlenmişti. Gerçi On İki Levha Kanunu'nda mala verilen zararlar ilgili bazı hükümlerin bulunduğu bilinmektedir. İlk kapsamlı düzenleme ise M.Ö. 3'üncü yüzyılda yürürlüğe giren *Lex Aquilia* adlı kanunla getirilmiştir⁵².

Lex Aquilia, mala verilen zararları üç bölüme ayırmaktaydı. Bunlardan ilki, bir kölenin veya dört ayaklı sürü hayvanının öldürülmesinden doğan sorumluluğu düzenliyordu. Böyle bir durumda öldüren

⁴⁷ Honig, Roma Hukuku, 286.

⁴⁸ Gaius, Institutiones, 3, 209; Iustinianus, Institutiones (Türkçe Metin: Ziya Umur), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1968), 4, II; Umur, Roma Hukuku, 393; Rado, Roma Borçlar, 193; Akıncı, Roma Borçlar, 212; İpek, Roma Hukukunda Gasp, 83.

⁴⁹ Umur, Roma Hukuku, 393.

⁵⁰ Iustinianus, Institutiones, 4, II; Umur, Roma Hukuku, 393; Akıncı, Roma Borçlar, 212.

⁵¹ Iustinianus, Institutiones, 4, II.

⁵² Honig, Roma Hukuku, 286; Di Marzo, Roma Hukuku, 427; Mayer-Maly, Römisches Privatrecht, 138; Umur, Roma Hukuku, 394; Pervin Somer, Roma Hukukunda Mala Verilen Zarar, (İstanbul: Derin Yayınları, 2008), 4 vd; Savaş, Kusursuz Sorumluluk, 548.

kişinin, para cezası olarak kölenin veya dört ayaklı sürü hayvanının son bir yılda ulaştığı en yüksek değeri ödemesi gerekirdi. Üçüncü bölümde, köle veya ehli hayvanı öldürmeyip de yaralamak ya da yakmak, yıkmak, bozmak gibi bir mala zarar verilen diğer durumlar düzenlenmişti. Bu durumda da zarar gören davacı, köle veya hayvanın son ay içinde vardığı en yüksek değeri para cezası olarak davalıdan talep ederdi⁵³. Birinci ve üçüncü bölümde anılan hâller, *actiones mixtae* davalarındandır⁵⁴. Çünkü zarar verilen malın en yüksek değerinin ödenmesini gerektiren bir özellik taşır ve davalının suçunu inkâr etmesi hâlinde davacı, değerini iki katı para cezasını isteme hakkı elde ederdi⁵⁵. İkinci bölümde ise borçlunun *acceptilatio* şeklinde sahte bir tediye gösterip borçtan kurtularak, alacaklının haklarını zarara uğratan kefile verilen ceza düzenlenmişti. Iustinianus döneminde ikinci bölüm önemini yitirerek uygulamadan kalkmıştır⁵⁶.

Görüldüğü üzere, köle veya sürü hayvanının değeri bir yıl boyunca hemen hemen aynı seyretmekle beraber, anlık bir hadise yüzünden çok kısa bir süreliğine birkaç katına çıkmış olsa bile ödenmesi gereken para cezası olarak o meblağ belirleniyordu. Bu durum da medenî cezaya benzeyen ağır bir yaptırım olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵³ Gaius, *Institutiones*, 3, 209, 215, 217; Honig, *Roma Hukuku*, 286 vd; Mayer-Maly, *Römisches Privatrecht*, 138; Akıncı, *Roma Borçlar*, 212 vd; Savaş, *Kusursuz Sorumluluk*, 548.

⁵⁴ Hem zararın tazminini hem de failin cezalandırılmasını sağladığı için *actio mixtae* denilmektedir. Bkz. Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 260.

⁵⁵ Honig, *Roma Hukuku*, 287; Di Marzo, *Roma Hukuku*, 428.

⁵⁶ Iustinianus, *Institutiones*, 4, III, 12. *Lex Aquilia*'ya göre sorumluluğun doğabilmesi için, zararın zarar gören mala dokunmak suretiyle (müspet bir davranışla) gerçekleştirilmiş olması gerekiyordu (*corpore corpori datum*). Kölenin veya hayvanın aç bırakılarak öldürülmesi veya ürkütülen atın ayaklarının altına düşüp ölmesini sağlanması gibi bir ihtimalde *Lex Aquilia*'ya dayanan bir dava açılamazdı. Benzer şekilde, bir kimse içinde başka birinin olduğu kayığın ipini kesse ve kayık sürüklenip batsa, boğularak ölen kişiden ipi kesenin sorumluluğu olmazdı. Sadece kesildiği için hasar gören ipten sorumlu tutulurdu. Öte yandan, zaman içinde *corpore corpori datum* (dokunma) şartı genişletildi ve kusurlu bir davranışla mala verilen zararların tümü için *Lex Aquilia* uygulanmaya başlandı. Iustinianus döneminden itibaren ise *actio legis Aquilia* genel bir tazminat davasına dönüşmüştür. Di Marzo, *Roma Hukuku*, 428; Rado, *Roma Borçlar*, 196; Somer, *Mala Verilen Zarar*, 16, 91; Akıncı, *Roma Borçlar*, 214.

2. Iniuria

Institutiones'te *iniuria* kavramı kişiliğe saldırı olarak izah edilmektedir⁵⁷. Aslında bu kavramın anlamının ne olduğu hususunda tam bir ittifak sağlandığı da söylenemez. Bunun sebebi, *iniuria* kavramının Roma'nın en eski devirlerinde bile mevcut olmasıdır. Roma Hukuku geliştikçe bu kavrama yüklenen anlam da değişmeye devam etmiştir⁵⁸. Günümüzde ise Türk Medenî Kanunu m. 24'te düzenlenen kişilik haklarına saldırıyı içine alacak kadar genişlemiştir⁵⁹.

On İki Levha Kanunu'nda *iniuria*, maddî bir yaraya sebep olmayan hafif fizikî saldırıları ifade ediyordu. Daha sonra buna yüklenen anlam değişmeye başlamış ve vücut bütünlüğüne yönelik her türde saldırı *iniuria* olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Praetor hukukunda anlam daha da genişlemiş ve vücut bütünlüğüne yönelik saldırıların yanı sıra kişilik hakkına yönelik her türlü saldırı bu kapsama dâhil edilmiştir. Mesela hakaret, küfür, birinin evinin önünde bağırıp çağırmak, bir kadına laf atmak, bir genç kız veya erkeği ısrarla takip etmek, birinin iffetine tecavüz etmek, birinin şerefsizliğini ima eden alaycı şarkılar yazmak bu kapsamda sayılabilir⁶⁰. Klasik hukuk döneminde bunun kapsamı daha da genişletilerek, bir kimsenin belli bir yoldan geçmesinin engellenmesi gibi halka tahsis edilen şeylerden yararlanmasına engel olunması da *iniuria* olarak sayılmaya başlandı⁶¹.

Iniuria hâlinde ilk dönemlerde ciddi fakirlik sebebiyle belirli bir tutarda para cezası veriliyordu. Sonraları praetorlar, *iniuria*'ya maruz kalan kişilerin ceza miktarını bizzat belirlemelerine izin verdi. Hâkim, davacının talebini dinledikten sonra ya o miktara ya da ondan daha azına hükmederdi. Iustinianus döneminde On İki Levha Kanunu'ndan kalan *iniuria* cezası yürürlükten kaldırılmış ve *honoraria* cezası uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre hakaret görenin şeref derecesine

⁵⁷ Iustinianus, Institutiones, 4, IV.

⁵⁸ Rado, Roma Borçlar, 196 vd; Özcan Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2014), 281; Akıncı, Roma Borçlar, 216. Geniş bilgi için ayrıca bkz. Bülent Tahiroğlu, Roma Hukukunda Iniuria, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1969), 4 vd.

⁵⁹ Rado, Roma Borçlar, 196 vd.

⁶⁰ Gaius, Institutiones, 3, 220; Iustinianus, Institutiones, 4, IV, 1; Tahiroğlu, Iniuria, 27 vd; Umur, Roma Hukuku, 395 vd; Rado, Roma Borçlar, 197 vd; Akıncı, Roma Borçlar, 216 vd.

⁶¹ Di Marzo, Roma Hukuku, 428 vd; Honig, Roma Hukuku, 288 vd; Rado, Roma Borçlar, 197; Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku, 283; Akıncı, Roma Borçlar, 217.

bağlı olarak *iniuria*'nın miktarı değişkenlik arz ederdi⁶². Ayrıca *actio iniuriarum* davası bir intikam aracı olarak görüldüğünden, haksız fiilden itibaren bir yıl içinde açılabilirdi. Mirasçılara da geçmezdi⁶³.

Özellikle hakaret görenin şeref derecesi gözetilerek farklı meblağlara hükmedilebilmesi, yaptırımın cezalandırıcı özelliğini ön plana çıkarması bakımından medenî cezaıyla benzerlik arz etmektedir. Günümüzde de medenî cezanın etkili biçimde uygulanabilmesi için zarara yol açan davalının ekonomik durumunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Hatta bu durum, medenî cezayı telafi tazminatından ayıran bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira telafi tazminatında zarar verenin maddî durumu değil, zarar miktarı dikkate alınır. Bu özellik, maddî durumu çok iyi olan gerçek veya tüzel kişiler açısından caydırıcılığı azaltmakta ve bazı hâller için telafi tazminatının yetersiz kalmasına yol açmaktadır⁶⁴.

B. Haksız Fiil Benzerleri

Roma'da haksız fiil olmadığı hâlde ona benzetilen bazı sorumluluk türleri mevcuttu. Bunun sebebi haksız fiilin unsurlarının belli olması ve bu unsurlardan birinin bile eksikliği hâlinde haksız fiilden söz edilememesidir. Yine de adaletin tesisi için birinin sorumlu tutulması gerektiğinden, bazı durumlar haksız fiil gerçekleşmiş gibi sonuca bağlanmıştır. Hem Gaius'un hem de Iustinianus'un *Institutiones*'inde dört grup haksız fiil benzerinden bahsedilmiştir.

Birinci grup haksız fiil benzeri, hâkimin kusurlu davranışlarıyla taraflardan birine haksızlık yapmasıdır. Eğer hâkim davada taraf tutar, karar gününde mahkemeye gelmeyerek görevini ihmal eder veya dikkatsizliğiyle birinin zararına sebep olursa para cezasıyla sorumlu tutulurdu. Mesela formulada gösterilen miktardan azına veya çoğuna mahkûm ederek yetkisinin sınırını aşması hâlinde bir suiistimalin varlığı kabul edilir-

⁶² Ayrıntı için bkz. Iustinianus, *Institutiones*, 4, IV, 7-11. Ayrıca bkz. Di Marzo, Roma Hukuku, 428 vd. *Iniuria* davasında mahkûm olan kişi ise şerefsiz (*infamis*) sayılırdı. Di Marzo, Roma Hukuku, 430; Koschaker ve Ayiter, Roma Hususî, 269; Tahiroğlu, *Iniuria*, 177; Umur, Roma Hukuku, 396; Rado, Roma Borçlar, 198.

⁶³ Tahiroğlu, *Iniuria*, 176; Rado, Roma Borçlar, 198.

⁶⁴ Telafi tazminatının eksik kaldığı haller ve buna bağlı olarak medenî cezanın uygulanabilirliği meselelerine aşağıda VIII. (Türk Hukukunda Kabul Edilen Bazı Medenî Cezalar) ve IX. (Roma Hukuku'ndan İlham Alınarak Medenî Ceza Kurumunun Türk Hukuku'nda Yeniden Düzenlenmesi) başlıklar altında ayrıca yer verilmiştir.

di⁶⁵. Hâkimin sorumlu tutulması için kasıtlı hareket etmesi gerekmeyip, ihmâl de yeterliydi⁶⁶. Hâkimin davranışı sebebiyle zarar gören taraf, hâkime karşı *actio in factum* davasından açabilirdi. Iustinianus döneminde ihmâlde bulunan hâkime, kötü niyetli olmasa bile bu dava açılabilir-di⁶⁷.

Haksız fiil benzeri olarak öngörülen ikinci durum, bir binadan atılan şeylerden doğan sorumluluktur. Eğer atılan veya dökülen şey yüzünden bir kimse zarar görmüşse, gördüğü zarar yüzünden binada oturan kişiyi sorumlu tutabilirdi. Burada haksız fiile dayalı bir sorumluluk kurulamamasının sebebi, zarara sebep olan kişinin genellikle doğrudan bina sahibi⁶⁸ değil de onun aile üyesi veya kölesi gibi başka birinin olmasıydı. Zarar görene, zararın iki katı kadar para cezası talep edebileceği bir dava hakkı verilmişti. Zarar gören özgür biriye ve ölmüşse cezası elli altındı (50.000 sesters)⁶⁹. Yaralanmışsa hâkimin takdir ettiği miktara göre ceza verilirdi. Hâkim, para cezasının miktarını belirlerken doktorlara ödenen ücret, tedavi masrafları, yaralanmaya bağlı iş görememe sebebiyle yoksun kalınan kâr gibi kalemleri göz önünde bulundururdu⁷⁰. Zarar belirlendikten sonra bunun iki katının ödenmesi, yaptırımın cezalandırıcı işlevini ortaya koymaktadır. Bu da medenî cezayla benzerlik kurmamızı sağlamaktadır.

Düşmesi hâlinde yoldan geçenlere zarar verme ihtimali olan şeylerin, insanların gelip geçmesi âdet olan genel yolların üzerindeki

⁶⁵ Iustinianus, Institutiones, 4, V.

⁶⁶ Koschaker ve Ayiter, Roma Hususî, 271.

⁶⁷ Iustinianus hukukunda hâkimin rüşvet alması, taraf tutması, düşmanlık etmesi, kötü niyetle kanuna aykırı davranması, olayları çarpıtması, kötü niyeti olmasa bile bilgisizliği yüzünden kanunu ihlâl etmesi, gereğinden fazla şiddetli hareket etmesi gibi durumlar da dava sebebi olarak gösterilebilir. Bkz. Iustinianus, Institutiones, 4, V, dn. 9. On iki levha kanununda rüşvet alan hâkim ölüm cezasına çarptırılırdı. Bkz. Di Marzo, Roma Hukuku, 430; Umur, Roma Hukuku, 397; Rado, Roma Borçlar, 203; Akıncı, Roma Borçlar, 226.

⁶⁸ Davalının bina sahibi olması şart değildi. Kiracı veya ücretsiz oturan bir kimse de davalı olabilirdi. Bkz. Iustinianus, Institutiones, 4, V, 1.

⁶⁹ Honig, Roma Hukuku, 290 vd; Di Marzo, Roma Hukuku, 431; Umur, Roma Hukuku, 397; Rado, Roma Borçlar, 203 vd; Akıncı, Roma Borçlar, 226 vd.

⁷⁰ Umur, Roma Hukuku, 397; Iustinianus, Institutiones, 4, V, 1; Şakir Berki, Roma Hukuku, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1949), 297; Akıncı, Roma Borçlar, 226 vd.

binalardan sarkıtılması veya asılması hâlinde de zarar gerçekleşmesi bile on altın (10.000 sesters) talep edilebiliyordu⁷¹. Bu davayı herhangi bir Roma vatandaşı açabilirdi. Binada oturanın sorumlu tutulması için kusur da aranmıyordu. Tehlike arz eden şeyi bizzat koymasa bile konulmasına izin veren kişi de sorumlu tutulurdu⁷². Bu da üçüncü haksız fiil benzeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zarar görmese bile herhangi birinin bu davayı açabilmesi ve davalının kusuru olmasa bile davacıya para cezası ödemek zorunda kalması, medenî cezanın özel-liklerini çağrıştırmaktadır.

Dördüncü grupta ise gemiciler, hancılar ve ahır işletenlerin sorumluluğu yer almaktadır⁷³. Eğer bu tür yerlere gelen müşterilerin getirdikleri eşyalar bozulur, kayıp ya da telef olursa, buna özellikle hırsızlık ve hile gibi davranışların sebep olması hâlinde gemici, hancı ya da ahır işleten kusuru olmasa bile sorumlu tutuluyordu⁷⁴. Sayılan kişiler, mücbir sebebin yanı sıra beklenmeyen hâllerden de sorumluydular. Gemi, han veya ahıra getirilen eşyaya çalışanları tarafından bir zarar verilmesi veya eşyaların çalınması hâlinde, kendilerine teslim edilmemiş olsa bile eşyanın değerinin iki katını ödemekle yükümlü tutuluyorlardı⁷⁵. Burada da eşyanın asıl değerinden daha yüksek bir para cezası ödeme

⁷¹ Iustinianus, Institutiones, 4, V, 1; Koschaker ve Ayiter, Roma Hususî, 271; Di Marzo, Roma Hukuku, 431; Umur, Roma Hukuku, 397; Rado, Roma Borçlar, 204.

⁷² Koschaker ve Ayiter, Roma Hususî, 271; Di Marzo, Roma Hukuku, 431; Akıncı, Roma Borçlar, 227.

⁷³ Bu sorumluluk türüne ilişkin bkz. Mehmet Yeşiller, “Roma Hukukunda Gemi, Han ve Ahır İşletenlerin *Receptum* Sorumluluğu”. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3/1 (2013): 178 vd.

⁷⁴ Bu durum, kusura dayalı sorumluluğun Iustinianus dönemindeki en belirgin istisnası olarak ifade edilmektedir. Bkz. Hilâl Zilelioğlu. “Roma Hukukundaki Sorumluluk Ölçütlerine Genel Bir Bakış”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 39/1 (1987), 259. Ayrıca bkz. Yeşiller, *Receptum Sorumluluğu*, 182.

⁷⁵ Koschaker ve Ayiter, Roma Hususî, 271 vd; Di Marzo, Roma Hukuku, 431vd; Rado, Roma Borçlar, 204; Akıncı, Roma Borçlar, 227. Praetorlar tarafından kabul edilen bir diğer haksız fiil benzeri ise alacaklılara karşı yapılan hileli hareketlerdi. Eğer borçlu alacaklılarını zarara sokmak amacıyla mallarını hileli olarak kaçırmışsa *fraus creditorum* (alacaklıya karşı hile) söz konusu olurdu. Mesela, acze düşeceği- ni bile bile kölelerini azat eden, mallarını hibe eden veya muvazaalı olarak satan borçlu, alacaklılarına karşı hile sebebiyle sorumlu tutulurdu. Koruma vasıtası ise *actio pauliana* idi. Bu dava hem borçluya hem de ilgili işlemde yararlanmış olan kişilere karşı açılabilirdi. Bkz. Umur, Roma Hukuku, 396 vd.

yükümlülüğünden ötürü, yaptırımın cezalandırma işlevi ön plana çıkmakta ve bu da medenî cezayla benzerlik arz etmektedir.

Sonuç olarak, haksız fiil benzeri sorumluluk türlerinde ortada kusur olmasa bile, hatta zararı aşan miktarda veya hiç zarar oluşmamasına rağmen para cezaları verilebiliyordu. Ortada oluşan bir zarar bulunmamasına rağmen veya zararı aşan miktarda cezalar verilebilmesi, bugünkü bakış açısıyla bir çeşit medenî ceza olarak değerlendirilebilir. Bu cezalandırma anlayışı, kişileri belli hususlarda daha dikkatli olmaya sevk eden; hatta henüz yaralanma, ölüm ve maddî kayıp gibi zararların oluşmasını beklemeksizin doğrudan doğruya dikkatsiz davranışı cezalandıran caydırıcı bir uygulamadır.

C. Actio Popularis

Medenî ceza müessesesine bir dayanak teşkil etmesi sebebiyle *actio popularis*'in özel olarak incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. *Actio popularis*, Roma Hukuku'nun davalar (*actio*) sistemi içinde kamu yararını korumak amacıyla halktan (*populus*) herhangi birinin açabildiği ve para cezası yaptırımıyla sonuçlanan bir dava türü olarak ifade edilmektedir⁷⁶.

Paulus, *Digesta*'da (47.23.1) *actio popularisi*, halkın hakkını korumaya yarayan dava olarak belirtmiştir⁷⁷.

Kamu yararını korumak amacıyla halktan herhangi birinin dava açabildiği hâllerden biri, bir praetor tarafından ilân edilen emir veya yasağın (*interdictum*) delinmesidir. Bu duruma *interdictum popolare* adı verilmektedir. *Interdictum popolare* ile korunan alanlar; kamu kullanımına tahsis edilen yerler, herkesin gelip geçtiği yollar, kamuya ait nehir ve kıyılar ve kamunun inşa ettiği kanalizasyon sistemleri

⁷⁶ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 197, dn. 60, s. 267; Eşref Küçük, *Roma Hukuku Davalar Sisteminde Actio Popularis*, (Ankara: Adalet Yayınları, 2013), 72; Savaş, *Kusursuz Sorumluluk*, 546. *Actio popularis* davası, sınıflar arası eşitlik özelliğini gitgide kaybeden Roma Cumhuriyeti'nde zayıf kalan *populares* (halk) sınıfının, *optimates* (aristokratlar) sınıfı karşısında hakkını arama ihtiyacına bağlı olarak doğmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Küçük, *Roma Hukuku Davalar Sistemi*, 63 vd.

⁷⁷ Bkz. "THE ENACTMENTS OF JUSTINIAN. THE DIGEST OR PANDECTS. ~Book XLVII~", (Erişim Tarihi 10.07.2025), https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D47_Scott.htm#XXIII.

şeklinde tespit edilebilir⁷⁸. Mesela Digesta'da yer alan Ulpianus'a ait bir metne göre kamuya ait bir alana eser inşa edilmesi hâlinde halktan herhangi biri, ilgilinin cezalandırılması için başvuru hakkını kullanabilirdi⁷⁹. Metnin devamında ise *interdictum*'un sürekli ve herkese açık olduğu, davacının menfaati sınırları dâhilinde yargılamanın mümkün olduğu yer almaktadır⁸⁰. Benzer şekilde, bir kimse kanalizasyonu genel yola yönlendirirse bu sebeple yol daha az kullanılabilir hâle gelirse, yönlendiren kişi sorumlu olurdu⁸¹. Arazisinde su toplamak için hendek kazıp da suyun yola akmasına sebep olan kişi de bu *interdictum*'a göre sorumlu tutulurdu⁸². Bunlar gibi pek çok örnek bulunmakla beraber vurgulanması gereken husus, kamu malı (*res publica*) gibi toplum menfaatinin gözetilmesi gereken durumlarda, *interdictum popolare*'ye ek olarak *actio de via publica* yoluyla da koruma sağlandığıdır⁸³.

Kamu kullanımının yanı sıra, daha küçük çaptaki grupları ilgilendiren hâllerde de *actio popularis* açmak mümkündü. Mesela vasi olarak atanan kişi, ailenin denetiminden geçtikten ve vesayet bittikten sonra hesap verme davası (*actio rationibus distrahendis*) ile zimmetine geçirdiği malın iki katını para cezası olarak ödemeye mahkûm edilebilirdi. Buna ilâveten, güven telkin etmeyen vasiye karşı *actio popularis* davası açmak da mümkündü. Hesap verme davası için vesayetin

⁷⁸ Küçük, Roma Hukuku Davalar Sistemi, 79.

⁷⁹ Ulpianus, Digesta, 43.8.2.2, bkz. "THE ENACTMENTS OF JUSTINIAN. THE DIGEST OR PANDECTS. ~Book XLVIII~", (Erişim Tarihi 10.07.2025), https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D43_Scott.htm#VIII.

⁸⁰ Ulpianus, Digesta, 43.8.2.34, bkz. "THE ENACTMENTS OF JUSTINIAN. THE DIGEST OR PANDECTS. ~Book XLVIII~", (Erişim Tarihi 10.07.2025), https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D43_Scott.htm#VIII.

⁸¹ Ulpianus, Digesta, 43.8.2.26, bkz. "THE ENACTMENTS OF JUSTINIAN. THE DIGEST OR PANDECTS. ~Book XLVIII~", (Erişim Tarihi 10.07.2025), https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D43_Scott.htm#VIII.

⁸² Ulpianus, Digesta, 43.8.2.27, bkz. "THE ENACTMENTS OF JUSTINIAN. THE DIGEST OR PANDECTS. ~Book XLVIII~", (Erişim Tarihi 10.07.2025), https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D43_Scott.htm#VIII.

⁸³ Küçük, Roma Hukuku Davalar Sistemi, 83.

bitmesini beklemek gerekirken, *actio popularis* vesayet sırasında da açılabilirdi⁸⁴.

Birden fazla kişinin aynı konuda *actio popularis* açması hâlinde, uygun olanı praetor seçerdi. Uygun olan belirlenirken ise hangisinin dava açmakta kişisel yararının olduğuna bakılırdı. Eğer iki davacının da kişisel yararı varsa, ilk davacının seçilmesi uygun bulunurdu⁸⁵.

Actio popularis ile ilgili tartışmaya sebep olan hususlardan biri, korunan menfaatin ne olduğuna ilişkindir. Öyle ki dava kamuyu ilgilendiren konularda açılmakla beraber, davayı açıp para cezasını tahsil eden ise belli bir kişiydi. Dolayısıyla burada özel menfaat ve kamu menfaati çatışmış gibi görünmektedir. Özetlemek gerekirse hem özel menfaatin hem de kamu menfaatinin birlikte var olduğu söylenebilir. Özel menfaate sahip kişinin zaten halktan biri olması, kamu hukukundan doğan bir hakkı bizzat takip etmesi sonucunu doğurur. Özel menfaati zedelenen kişinin, halktan herhangi birine göre dava açmakta önceliği söz konusudur⁸⁶.

Bir diğer tartışma konusu ise para cezasının kime ödendiği üzerinedir. Davacının özel menfaatinin olduğu *actio popularis* davalarının haricinde ödemenin devlet hazinesine yapılacağı düşüncesi zamanla gelişmiştir. Davacının özel menfaatinin olduğu *actio popularis* davalarında ise ödeme daima davacıya yapılırdı. Çünkü davacı, kamu menfaatinin korunması için bir tür vatandaşlık görevi üstlenmekteydi ve bunun ödüllendirilmesi (*praemium*) gerekiyordu. Yine de bu davalar, Roma'da bir para kazanma aracı olarak görülmemiştir⁸⁷.

Actio popularis'in hukukî niteliğini açıklayan görüşlerden en eski olan Savigny'nin görüşü, davayı açan vatandaşın adeta bir tür "savcı" rolü üstlenerek kamu menfaatini korumaya çalıştığı şeklindedir⁸⁸. Bu görüş başkaları tarafından da desteklenmiş, bazı yazarlar tarafın-

⁸⁴ Susanne Hähnchen, Handbuch des Römischen Privatrechts, Band I-III, (Tübingen: Mohr Siebeck, 2023), (Herausgegeben von: Ulrike Babusiaux, Christian Baldus, Wolfgang Ernst, Franz-Stefan Meissel, Johannes Platschek, Thomas Rüfner), 797.

⁸⁵ Küçük, Roma Hukuku Davalar Sistemi, 86.

⁸⁶ Küçük, Roma Hukuku Davalar Sistemi, 92 vd.

⁸⁷ Küçük, Roma Hukuku Davalar Sistemi, 96 vd.

⁸⁸ Savigny'nin görüşü için bkz. Küçük, Roma Hukuku Davalar Sistemi, 98.

dan ise eleştirilmiştir⁸⁹. Bir görüşe göre vatandaşlar, halktan zımnen aldıkları vekâlet gereği dava açmaktadır. Kendilerine ödenen para cezası ise halk adına korudukları kamu menfaatinin bir karşılığıdır⁹⁰. Bir diğer görüş ise vatandaşın kendi adına hareket etmesinin, halkın vekili görevini üstlendiği anlamına gelmediğini savunmaktadır. Halk adına davacı olma işlevi ancak dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır⁹¹.

Kanaatimizce *actio popularis*'in hukukî niteliğini davanın kimin menfaatine daha uygun olduğunu belirleyerek açıklamaya çalışmak, pratikte bir anlam ifade etmemektedir. Zaten Romalıların da meseleye sadece pratik açıdan yaklaştığı ve davanın teorik anlamının üzerinde durmadığı anlaşılmaktadır. Sonuçları itibarıyla incelendiğinde, *actio popularis*'in hem davacı vatandaşın hem de halkın menfaat elde etmesini sağlayan bir dava olduğuna şüphe yoktur. Çalışmamız açısından önemli olan husus da budur. Çünkü bu husus, medenî cezanın uygulanmasındaki amaçlardan biri olan sosyal anlamda kabul edilemez nitelikteki ağır kusurlu davranışlara karşı caydırıcılık sağlama unsuruyla örtüşmektedir. *Actio popularis* sonuçlandıktan sonra para cezasının zararı bulunmasa dahi davacıya ödenmesi özelliği de medenî cezaya olan benzerliği ortaya koymaktadır.

VII. MODERN HUKUK SİSTEMLERİNDE MEDENÎ CEZA KURUMU

A. Yabancı Hukuk Sistemlerinde Medenî Ceza Anlayışı

1. İngiliz Hukuku

İngiliz Hukuku'nda (Roma Hukuku'nun etkisiyle) eskiden beri medenî ceza uygulanmakla birlikte, 1964 yılında İngiliz Lordlar Kamarası'nın verdiği *Rookes v. Barnard* kararı bir dönüm noktası olmuştur. Bu kararla birlikte artırılmış tazminat ve ibretlik tazminat arasındaki karışıklık giderilmiştir. Hangi durumlarda medenî cezanın mümkün olduğu hususunda ise kararda bazı ölçütler belirlenmiştir. Buna göre, ceza hukukunun işlevlerine olan benzerliği nedeniyle ibretlik tazminatın (medenî ceza) dar yorumlanması gerekir. İtibara leke sürme, gözdağı, taşınmaza tecavüz hâllerinde medenî ceza mümkün-

⁸⁹ Bkz. Küçük, Roma Hukuku Davalar Sistemi, 99 vd.

⁹⁰ Mommsen'nin görüşü için bkz. Küçük, Roma Hukuku Davalar Sistemi, 101.

⁹¹ Bruns'un görüşü için bkz. Küçük, Roma Hukuku Davalar Sistemi, 102.

ken; ihmali haksız fiil ve hile gibi davalarda mümkün olmaması gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu haksız fiillerden birinin kapsamına giriyorsa, medenî ceza davaları üç sınıfta toplanır: Birincisi, bireye ya da özel teşebbüslere karşı kamu görevlilerinin yetkilerini kötüye kullanması, keyfi veya anayasaya aykırı bir davranış sergilemesidir. İkincisi, davalının davranışı sebebiyle sorumlu tutulması hâlinde ödeyeceği tazminattan daha yüksek bir gelir elde edeceğini düşünerek hareket etmesidir⁹². Üçüncüsü ise kanunun medenî ceza verilmesine açıkça yetki tanınmasıdır. Hâkim, olayın bu üç sınıftan birine girip girmediğini araştırarak karar vermelidir. Ayrıca, medenî cezaya hükmedilirken şu üç durumun da dikkate alınması gerekir: Birinci olarak, davacının cezalandırılabilir bir davranışın kurbanı olmadığı sürece medenî ceza ödülünü almaması gerekir. İkinci olarak, medenî ceza verme yetkisinin, özgürlüğe karşı ya da özgürlük için kullanılabilen bir silah olarak değerlendirilmesi gerekir. Öyle ki bazı medenî cezalar, ceza hukukundan daha büyük çapta bir cezalandırma sonucuna yol açar. Üçüncü olarak ise tarafların serveti, medenî ceza miktarının belirlenmesi bakımından göz önünde bulundurulmalıdır⁹³. Bu husus, Roma Hukuku'nda özellikle *iniuria* davalarında davalının maddî durumu göz önünde bulundurularak para cezasının belirlenmesiyle benzerlik arz etmektedir.

Rookes v. Barnard kararı, medenî cezanın uygulanma şeklini sınıflara ayırdığından, daha sonra kategori ölçütü (*the categories test*) olarak adlandırılan bir ölçüt gelişmiştir. Buna göre medenî ceza; kamu görevlilerinin anayasaya aykırı, keyfî ve baskıcı davranışları, davalının telafi tazminatını aşan miktarda gelir sağlamasına yol açan bir davranışının olması veya kanunların açıkça yetki vermesi durumlarında verilebilir⁹⁴. 1997 yılında hazırlanan bir raporda ise kategori ölçütünün terk edilerek medenî ceza uygulamasının genişletilmesi

⁹² Mesela Türkiye'de de bankalar, kredi kartı kullanan müşterilerinden masraf bedeli gibi adlar altında hukuka aykırı kesintiler yapmaktadır. Müşterilerin sadece küçük bir kısmı dava açarak bunları iptal ettirdiğinden, bankanın açılan dava sebebiyle ödemek zorunda kaldığı vekâlet ücreti ve yargılama masrafları, elde ettikleri kâra göre oldukça düşük kalmaktadır. Aşağıda Türk Hukuku'yla ilgili değerlendirmelerde bu hususa ayrıca değinilmiştir. Bkz. aşağıda IX.

⁹³ Gül, Medeni Ceza, 174 vd.

⁹⁴ Gül, Medeni Ceza, 176 vd.

önerilmiştir. Bu hususta somut bir adım atılmamakla birlikte hükûmet, 2009 yılında yayınladığı “*The Law on Damages-Response to Consultation*” adlı belgede medenî cezanın kanunlarla değil, mahkeme tarafından geliştirilmesinin icap ettiğini belirtmiştir⁹⁵.

2. Amerikan Hukuku

İngiliz Hukuku’ndan etkilenen Amerika Birleşik Devletleri’nde de medenî ceza anlayışı eskiden beri var olmakla beraber, 20’nci yüzyılın başlarından itibaren değişime uğramıştır. Önceden kötü niyetli soruşturma, hareket özgürlüğünü sınırlama, bedensel müdahale, itibara leke sürme, taşınır veya taşınmaza tecavüz, ayartma, aldatma, sevenleri fitneyle ayırma gibi davranışlar medenî ceza sebebi olarak görülüyordu. Ekonomik gücün şirketlerde toplanmaya başladığı 20’nci yüzyılda ise şirketlerin sorumluluk alanını genişletme ihtiyacı doğmuştur. Buna bağlı olarak, şirketlerin çalışanlarının davranışlarından dolayı medenî cezaya maruz kalabilecekleri kabul edilmiştir. Mesela demiryolu ve tramvay şirketi çalışanlarının yolculara hakaret etmesi, yolcuyu zorla indirmesi, kör yolcuyu taşımayı reddetmesi, hasta yolcu için gerekli bakım ve özeni göstermemesi medenî ceza sebebi olarak görülmüştür. Bu durum, özellikle güvenilir ve rahat bir ortamın sağlanması yükümlülüğü⁹⁶ bakımından Roma Hukuku’ndaki haksız fiil benzerlerinden olan gemiciler, hancılar ve ahır işletenlerin sorumluluğuna benzemektedir⁹⁷. Sözleşme ihlâli hâlinde de medenî ceza uygulanabilir hâle gelmiştir. Güvene dayalı sözleşme ihlâlleri, medenî cezanın uygulanabildiği hâllerden bir tanesidir. Mesela bir sigorta şirketinin sözleşmeyi kötü niyetli ihlâli hâlinde sigortalı lehine medenî cezanın uygulanabileceği kabul edilmiştir. Yine, ürün sorumluluğu ve ticarî haksız fiillerde medenî cezanın önü açılmıştır⁹⁸. Roma Hukuku’nda da (On İki Levha Kanunu’na göre) *vedia (depositum)* alan

⁹⁵ The Ministry of Justice of UK, *The Law on Damages - Response to Consultation*, CP(R) 9/7, 1 July 2009, s. 55 (<https://data.parliament.uk/DepositedPapers/Files/DEP2009-1863/DEP2009-1863.pdf>).

⁹⁶ Bkz. Yeşiller, *Receptum Sorumluluğu*, 178.

⁹⁷ Yukarıda bkz. VI, B (Haksız Fiil Benzerleri).

⁹⁸ Gül, *Medeni Ceza*, 180-198.

kişi aldığı şeyi iade edemiyorsa bunun iki katını ödemeye mecbur olurdu⁹⁹.

Amerikan Hukuku'nda medenî cezanın işlevleri; telafi, cezalandırma ve caydırma başlıkları altında toplanabilir. Bu başlıklar altında nelerin yer alabileceği daha ayrıntılı incelenecek olursa; cezalandırma, caydırma, müstahakkını bulma, misilleme, öç duygusunun tatmini, hukuk takipçiliği, eğitim, maddi olmayan zararların ya da elemin telafisi, küçük zararların giderilmesinin sağlanması ve dava masraflarının telafisi gösterilebilir¹⁰⁰. Şu âna kadarki incelemelerimizden yola çıkarak, Roma Hukuku'ndaki para cezası yaptırımının cezalandırıcı, caydırıcı, misilleme ve intikam duygularının tatmini özellikleriyle Amerikan Hukuku'ndaki medenî ceza önemli ölçüde örtüşmektedir. Hatta Amerikan Hukuku'ndaki medenî cezanın temelleri İngiliz Hukuku aracılığıyla Roma Hukuku'na dayandığından, sayılan bu özelliklerin de dolaylı yoldan Roma Hukuku'ndan intikal ettiğini söylemenin mümkün olduğu kanaatindeyiz.

3. Alman Hukuku

Alman Hukuku'nda medenî cezaya olan yaklaşım daha mesafelidir. Hatta bir görüşe göre medenî ceza; ataerkil ve ilkel kültürün bir ürünü ve hukuk değerlerine karşı bir saldırı olarak ifade edilmektedir¹⁰¹. Medenî hukukta cezalandırma düşüncesinden vazgeçmek, kültürel bir ilerleme olarak görülmektedir¹⁰². Yine de Alman Hukuku'ndaki bazı yaptırımlar, telafi amacının ötesinde değerlendirilmekte ve medenî cezanın kapsamına giriyormuş gibi yorumlanmaktadır. Mesela bazı manevî tazminat hâlleri ile fikrî ve sınaî hakların ihlali sebebiyle tazminat yaptırımları buna örnek gösterilebilir. Bunların yanı sıra, Avrupa Birliği Hukuku ile uyum sağlamak amacıyla işverenin; cinsiyet, din, ideoloji, yaş, cinsel kimlik, ırk-etnik köken, engellilik

⁹⁹ Rado, Roma Borçlar, 81.

¹⁰⁰ Gül, Medeni Ceza, 198. Amerika Birleşik Devletleri'nde eyalet sistemi olduğundan, medenî cezanın işlevleri de eyaletlere göre farklılık göstermektedir. Bkz. Gül, Medeni Ceza, 199 vd. Amerikan Hukuku'nda medenî cezanın tanımları, unsurları ve özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gül, Medeni Ceza, 213 vd.

¹⁰¹ Harm Peter Westermann ve diğerlerinin görüşü için bkz. Heinrich Honsell, Der Strafgedanke im Zivilrecht – ein juristischer Atavismus, (Köln: FS Westermann, 2008), 2.

¹⁰² Honsell, Der Strafgedanke im Zivilrecht, 2.

gibi hukuka aykırı sebeplerle iş başvurusunu reddetmesi hâlinde ödemesi gereken tazminat da medenî ceza olarak kabul edilmektedir¹⁰³. Görüldüğü üzere Alman Hukukunda medenî ceza ilkel bir uygulama olarak görülse de Roma Hukuku'nun anlayışından büsbütün uzaklaşamamıştır. Hatta Avrupa Birliği Hukuku ile uyumu sağlayabilme adına bu müesseseye daha fazla yer verilmeye başlanmıştır. Buradan hareketle, medenî ceza kurumunun Alman Hukuku'nda da uygulama alanını giderek genişlettiği söylenebilir.

4. İsviçre Hukuku

İsviçre Hukuku'nda tazminat miktarının zararı aşamayacağı ilkesi kabul edilmektedir. Öte yandan cezaî şart aracılığıyla telafiyi aşan miktarda tazminata izin verilmesinin, haksız fiiller açısından da medenî cezanın yolunu açabileceği öne sürülmektedir¹⁰⁴. Medenî ceza uygulamalarına örnek olarak ise hizmet sözleşmesinin haklı nedene dayanmadan ve ihbarsız feshi sebebiyle tazminat, ayrımcılık tazminatı, rekabet kısıtlamalarından zarar görenlere ödenen tazminat, fikrî ve sınai hakların ihlali sebebiyle iki misli ödenen tazminat gibi durumlar gösterilmektedir¹⁰⁵.

5. Ara Değerlendirme

Görüldüğü üzere sadece Anglosakson hukukunda değil, kıta Avrupası hukukunda da medenî ceza müessesesi uygulanmaya devam etmektedir. Modern hukuk sistemleri her ne kadar ceza anlayışını terk edip tazminat anlayışını benimsese de tazminatın tek başına yeterli olmadığı durumlarda medenî ceza müessesesine müracaat edilebilmektedir. Bu da toplumun değişen ihtiyaçlarına bağlı olarak Roma Hukuku'nun cezalandırma anlayışının tekrar yaygınlaşabileceği fikrini beraberinde getirmektedir.

B. Türk Hukukunda Medenî Ceza Anlayışı

¹⁰³ "Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz", §1, §15(1), (2), § 19 (Erişim Tarihi: 10.07.2025), https://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/AGG/agg_gleichbehandlungsgesetz.pdf?__blob=publicationFile. Geniş bilgi için bkz. Gül, Medeni Ceza, 286 vd.

¹⁰⁴ Hachem'in görüşü için bkz. Gül, Medeni Ceza, 295.

¹⁰⁵ Bkz. Gül, Medeni Ceza, 297-305.

Türk Hukuku'nda da İsviçre'yle benzer olarak, tazminatın zararı aşamayacağı kabul edilmektedir. Yine de medenî cezayı andıran hükümler, farklı hukuk dallarında dağınık biçimde bulunmaktadır. Medenî cezaya olan benzerlik tespit edilirken; ödemenin devlete değil de davacıya yapılması, telafi tazminatını aşması, caydırma amacı taşıması ve yargılamanın ceza değil, medenî usul hukuku kurallarına göre yapılması göz önünde bulundurulabilir.

Medenî cezalara ilişkin olarak ele alınması gereken hususlardan ilki manevî zararın tazminidir. Maddî zararda olduğu gibi ortada açıkça hesaplanabilir bir zarar bulunmamasına rağmen manevî tazminata hükmedilebilmesi, bunun hukukî niteliğiyle ilgili tartışmalara yol açmıştır. Öğretide manevî tazminatın niteliği ve amacına ilişkin olarak tatmin, ceza, telafi, denkleştirme ve caydırma görüşleri öne sürülmüştür¹⁰⁶. Ceza görüşünü savunanlar, genellikle failin kusurundan hareket etmektedir¹⁰⁷. Buna karşılık cezaların kanuniliği ilkesine ters düşmesi¹⁰⁸ ve manevî tazminata kusursuz sorumluluk hâllerinde de hükmedilebilmesi, ceza görüşünün aleyhine kanıt olarak öne sürülmekte¹⁰⁹ ve bu sebeple ceza görüşü, öğretide çoğunluk tarafından reddedilmektedir¹¹⁰. Genel kabul gören görüş, telafi görüşüdür¹¹¹. Yine de Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun, manevî tazminatın caydırıcı olması gerektiği yönünde kararı da bulunmaktadır¹¹².

Her ne kadar Türk Hukuku'nda genel kabul ceza görüşünden uzak olsa da Yargıtay, son yıllarda manevî tazminatın caydırıcı ve

¹⁰⁶ Eren, Borçlar Genel, 896 vd; Gül, Medeni Ceza Sorumluluğu, 358. Konuyu genişletmemek adına görüşler tek tek açıklanmamış, sadece çalışmamızı ilgilendiren ceza görüşüne değinilmiştir.

¹⁰⁷ Kılıçoğlu, Borçlar Genel, 555.

¹⁰⁸ Gümüş, Borçlar Genel, 535.

¹⁰⁹ Eren, Borçlar Genel, 898; Gümüş, Borçlar Genel, 535; Cansu Kulaç, "Manevi Tazminat ve Cezalandırma Fonksiyonu". Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13/1 (2023), 662.

¹¹⁰ Kılıçoğlu, Borçlar Genel, 555; Çetiner, Borçlar Genel, 471; Gümüş, Borçlar Genel, 535. Yargıtay'ın da manevî tazminatın ceza işlevinin olmadığı yönünde kararları bulunmaktadır. Bkz. Kulaç, Manevi Tazminat, 669.

¹¹¹ Eren, Borçlar Genel, 898 vd; Kılıçoğlu, Borçlar Genel, 555; Çetiner, Borçlar Genel, 471; Gümüş, Borçlar Genel, 535.

¹¹² "... tatmin duygusu yanında caydırıcılık uyandıran oranda manevi tazminat takdir edilmesi gerektiği açıkça ortadadır" Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 23.06.2004, E. 13/291-370 (bkz. Günergök ve Kayıhan, Borçlar Genel, 589, dn. 1216).

cezalandırıcı özelliğinin bulunması gerektiği yönünde kararlar da vermiştir. Mesela 2014 yılında gerçekleşen ve 301 kişinin hayatını kaybettiği Soma maden kazasına ilişkin olarak yerel mahkemenin hükmettiği manevî tazminat, Yargıtay tarafından düşük bulunmuştur. Yargıtay'a göre kaza sebebiyle toplumun genelinde derin bir üzüntü meydana gelmiş olup, bunun gibi toplumu etkileyen facialarla ilgili verilen manevî tazminat kararlarının caydırıcılık işlevinin öne çıkması gerekmektedir¹¹³. Yargıtay, verdiği kararda sadece caydırıcılık işlevinden söz etmiş olsa da verilen tazminatın miktarı sebebiyle öğretide cezalandırma işlevinin öne çıktığı belirtilmektedir¹¹⁴.

Kanaatimizce de mevcut manevî tazminat uygulamalarını cezalandırıcı olarak görmek mümkün olmayıp, telafi özelliği ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, yaptırımı medenî ceza olarak görebilmek için bedelin yüksek tutulması da tek başına yeterli değildir. Aksi hâlde yüksek meblağda manevî tazminata hükmedilen her davada medenî cezadan söz edilmesi gerekirdi. Medenî cezanın sadece sınırlı durumlarda verilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Aşağıda¹¹⁵ medenî ceza kurumunun Türk Hukuku'nda yeniden düzenlenmesi açıklanırken bu konuya daha ayrıntılı değinilmiştir.

Türk Hukuku'nda medenî cezayla ilişkilendirilebilecek bazı hükümler İcra ve İflâs Kanunu'nda yer almaktadır. Bu hükümler, duruma göre alacaklı veya borçluya belli bir oranda para cezası ödeme yükümlülüğü getirir. Mesela İİK m. 68/5'e göre itirazın kesin kaldırılmasını talep eden alacaklıya karşı borçlunun gösterdiği belgenin altındaki imzayı alacaklı inkâr ederse, imzanın gerçekten alacaklıya ait olduğuna kanaat getiren hâkim, alacaklıyı miktarın yüzde onu kadar para cezası ödemeye mahkûm eder. İİK m. 68/a'nın altıncı fıkrasına göre itirazın geçici kaldırılması talebinde hâkim, imzanın gerçekten borçluya ait olduğuna karar verirse, borçlu aleyhine alacağın yüzde onu oranında

¹¹³ Y. 12. Ceza Dairesi, 30.09.2020, E. 2020/200, K. 2020/4732 (bkz. Kulaç, Manevi Tazminat, 669 vd).

¹¹⁴ Kulaç, Manevi Tazminat, 670. Gerçekten de telafi görüşüne göre manevi tazminat, zarar görenin zararını gidermeye yöneliktir. Toplumun ne hissettiği göz önünde bulundurulmaz. Eğer tazminat miktarı belirlenirken toplumun ya da mağdurun tatmini ya da öç alma duygusunun giderilmesi dikkate alınıyorsa, telafi görüşünden uzaklaşmış, ceza görüşüne yaklaşmış olunmaktadır.

¹¹⁵ Bkz. IX.

para cezasına hükmeder. İtirazın iptali davasında da m. 67/2'ye göre borçlunun itirazının haksızlığına karar verilirse, ret veya hükmolunan meblağın en az yüzde yirmisi olacak şekilde tazminata karar verilir. Öte yandan, kanun hükmüne göre tazminat miktarı belirlenirken tarafların durumu, davanın ve hükmolunan şeyin tahammülü göz önünde bulundurulur denilerek hâkim, taraflar arasındaki menfaat dengesini gözetmeye yöneltilmiştir. Roma Hukuku'nda da davalı, davacının öne sürdüğü iddiayı sebepsiz şekilde inkâr ederse mahkûmiyet miktarı ikiye katlanmaktaydı¹¹⁶. Davacının da yanlışlıkla fazla talepte bulunduğu anlaşılırsa, davacıya, davalıya bu yüzden verdiği zararın üç katı para cezası ödetilirdi¹¹⁷. İcra ve İflâs Kanunu'nda benzer para cezaları; kambiyo senetleri hakkında takip (m. 168) veya bilerek yanlış adrese tebligat (m. 21/3) gibi başkaca hükümlerde de yer almaktadır¹¹⁸.

Medenî cezaya benzeyen bir başka hükme ise 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'da yer verilmiştir. Bu kanunun 58'inci maddesi, rekabetin engellenmesi, bozulması veya kısıtlanması sebebiyle doğan zararların tazminini düzenlemektedir. Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre ortaya çıkan zarar, tarafların anlaşması veya kararı ya da ağır ihmalin bulunduğu durumlardan kaynaklanıyorsa hâkim, oluşan maddi zararın veya zarara neden olanların elde ettiği ya da etmesi muhtemel kârlarının üç katı tazminata karar verebilir. Görüldüğü üzere zarar gören herkesin başvurabileceği bir dava hakkına yer verilmiştir. Ayrıca üç katı kadar tazminata izin verilmesi, kanun koyucunun cezalandırma ve caydırıcılık işlevlerini ön plana koyduğunu göstermektedir.

Türk Ticaret Kanunu m. 1256/5'in d bendinde yer alan *“zarar, cezalandırıcı veya caydırıcı nitelikteki tazminatı kapsamaz”* hükmüne, Türk Hukuku'nda ilk kez cezalandırıcı ve caydırıcı türden bir tazminatın mevzuatta zikredilmesi sebebiyle önem atfedilmektedir. Türk Ticaret Kanunu tasarısında ve Adalet Komisyonu raporunda bent gerekçesi bulunmamakla birlikte, deniz yolu ile yolcu ve bagaj taşımacılığına ilişkin Türk Ticaret Kanunu hükümlerinin esas alındığı 1974 Atina Konvansiyonu ve 2002 tarihli Atina Protokolü'nde bunun izahı

¹¹⁶ Bülent Tahiroğlu ve Belgin Erdoğan, Roma Usul Hukuku (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994), 20, dn. 21.

¹¹⁷ Tahiroğlu ve Erdoğan, Roma Usul, 39.

¹¹⁸ İcra tazminatının medenî ceza bakımından değerlendirilmesi hakkında ayrıntılı değerlendirme için bkz. Gül, Medeni Ceza, 309 vd.

bulunmaktadır. Atina Sözleşmesi'nin değişik 3'üncü maddesinin 5'inci fıkrasının d bendinde *"loss. shall not include punitive or exemplary damages"* ifadesine yer verilmiştir¹¹⁹. Bir görüşe göre bu hüküm Türkçeye hatalı çevrildiği için Türk Ticaret Kanunu'na cezalandırıcı ve caydırıcı nitelikte tazminat ifadesi girmiş olup, aslında doğru çevirinin manevî tazminat olması gerekirdi¹²⁰. Bir başka görüş, Türk Ticaret Kanunu'ndaki ifadenin cezai şart ve cayma akçesi olarak anlaşılabilceğini belirtmektedir¹²¹. Bizim de katıldığımız diğer bir görüş ise İngilizce metindeki ifadenin manevî tazminat değil, gerçekten cezalandırıcı ve caydırıcı tazminat olduğu yönündedir. Dolayısıyla yapılan çeviri de doğrudur¹²². Öte yandan çevirinin bilinçli olarak mı birebir yapıldığı, diğer bir deyişle kanun koyucunun cezalandırıcı ve caydırıcı nitelikte tazminatı gerçekten kasten mi zikrettiği, gerekçenin bulunmaması sebebiyle belirsizdir.

Çalışmamızın amacı ağırlıklı olarak Roma Hukuku'nun üzerinde durmak suretiyle medenî cezayı ele almak olduğundan, Türk Hukuku'nda medenî ceza olarak değerlendirilen her durumu tek tek incelemek amacın dışına çıkmaya sebep olacaktır. Bu sebeple daha fazla ayrıntıya girilmemiştir¹²³.

VIII. ROMA HUKUKU'NDAN İLHAM ALINARAK MEDENÎ CEZA KURUMUNUN TÜRK HUKUKU'NDA YENİDEN DÜZENLENMESİ

Roma Hukuku'ndaki haksız fiil ve haksız fiil benzerleri için verilen cezalar ile *actio popularis* gibi medenî ceza uygulamaları, günü-

¹¹⁹ "Protocol of 2002 to the Athens Convention relating to the Carriage of Passengers and their Luggage by Sea", (Erişim Tarihi: 11.07.2025), (https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7b9ee1e5274a7318b8fd94/Misc.6.2013_Prot_2002_Athens_8760.pdf).

¹²⁰ Bülent Sözer. Deniz Ticareti Hukuku – I, (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2019), 231, dn. 65.

¹²¹ Özen, Mustafa. "Deniz Yoluyla Yolcu Taşıma Sözleşmesi Sözleşmenin Taraflarının Sözleşmeden Kaynaklanan Sorumlulukları". Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi 4/1 (2018), 78.

¹²² Gül, Medeni Ceza, 407 vd.

¹²³ Öğretide Türk Borçlar Kanunu'nun 81 ve 355/III maddeleri, Türk Ticaret Kanunu'nun 198/II, 783/III ve 1530/VII'nci maddeleri, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 25/II maddesi ile Tüketici Kredisi Sözleşmesi Yönetmeliği'nin 18/II maddesinin de medenî ceza olduğu öne sürülmektedir. Bkz. Önay ve Ok, Özel Hukuk Cezası, 1381.

müzdeki yaptırımlara kıyasla bazı yazarlarca ilkel gibi değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, medenî hukukta tazminat miktarının zarar aşamayacağı kuralı da medenî cezanın uygulanabilirliğini önemli ölçüde daraltmaktadır. Öte yandan, özellikle caydırıcılık işlevinin modern tazminat anlayışına göre daha yüksek olması, kanaatimizce bazı hukuka aykırılık hâlleriyle başa çıkabilmek adına tercih sebebi hâline gelebilir. Neden bu görüşü savunduğumuzu daha iyi ortaya koyabilmek için, telafi tazminatının tek başına yetersiz kaldığı bazı durumları örnek olarak ele almak gerekmektedir.

Medenî cezanın uygulanması gerektiğini düşündüğümüz durumların başında, failin sebep olacağı zararı tazmin etmeye baştan hazır olması gelmektedir. Gerçekten de bazı hâllerde zarar verici davranışı gerçekleştiren kişi bundan öyle büyük kârlar elde etmektedir ki zararın tazmini için açılan davaların neredeyse hiçbir etkisi olmamaktadır. Bunların başında bankaların geldiği kanaatindeyiz. Bankalar, müşterilerinden muhtelif işlem türleri için birtakım ücretler ve masraf bedelleri tahsil etmektedir. Bunlardan bir kısmı gerçekten hukuka uygun olsa da özellikle müşterinin tüketici olduğu durumlarda bazıları hukuka aykırı olmasına rağmen tahsil edilmektedir¹²⁴. “Hesap işletim ücreti”, “dosya masrafı”, “komisyon gideri”, “ekstre masrafı” gibi adlar¹²⁵ altında tahsil edilen bu bedeller, tek bir müşteri bakımından düşük gibi görünse de toplu değerlendirildiğinde bankaların yüksek meblağlarda haksız kazanç elde ettiğini göstermektedir. Bunun sebebi ise müşterilerin sadece küçük bir kısmının tüketici hakem heyetine başvurarak veya dava açarak hakkını aramasıdır. Bankalar, bu dosyalar için ödeyeceği yargılama giderlerini ve vekâlet ücretini hesap ettiğinde, hakem heyetine başvurmayan veya dava açmayan müşterilerden elde ettiği gelirin daha yüksek olması sebebiyle kârlı çıkabilmektedir. Mevcut hukuk düzeninde her bir banka müşterisi ancak kendi hakkını aramak üzere dava açabilmektedir. Oysa böylesine milyonlar-

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Alper Uyumaz ve İdris Akdağ, “Bankacılık Faaliyetlerinde Tüketicinin Korunması Açısından Hukuka Aykırı Alınan Ücret ve Masraflar ile Bunların İadesi”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 74/1 (2016), 427 vd; Altan Fahri Gülerci, “Banka Kredilerinde Tüketicilerden Tahsil Edilen Ücret ve Masrafların Tüketici Hukuku ve Sözleşme Özgürlüğü Bakımından Değerlendirilmesi”. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6/1 (2015), 97 vd.

¹²⁵ Uyumaz ve Akdağ, Bankacılık Faaliyetleri, 428; Gülerci, Banka Kredileri, 102.

ca insanı ilgilendirebilecek bir hukuka aykırılık için medenî ceza uygulaması mümkün olsaydı, bir kişinin açacağı dava bile bankaların yüksek para cezaları ödemesine ve hukuka aykırı uygulamanın artık kârlı olmaktan çıkmasına sebep olabilirdi¹²⁶.

Bankaların yanı sıra GSM operatörleri, internet servis sağlayıcıları, havayolu şirketleri, sigorta şirketleri gibi kurumsal şirketler de bazen müşterilerinden haksız tahsilatlar yapabilmektedirler. On milyon aboneli olan bir şirketin her bir müşteriden on lira haksız tahsilat yapması, yüz milyon lira haksız gelir elde etmesine yol açmaktadır. Hemen hemen hiç kimse on lira için dava açmadığı ya da tüketici sorunları hakem heyetlerine başvurmadığı için tüketicilerin aleyhine büyük miktarlarda haksız kazançlar elde edilmektedir.

Medenî ceza uygulamasına başvurulabileceğini düşünmemize yol açan bir diğer durum ise telafi tazminatının sadece uğranılan zarara göre hesaplanıp, zarar verenin elde ettiği menfaatin dikkate alınmamasıdır. Gerçekten de zarar verenin, baştan göze aldığı telafi tazminatını memnuniyetle ödeyeceği durumlar oluşabilir. Mesela taraflar için manevî değeri olan bir taşınırın veya sanat eserinin iadesi için malik tarafından açılan davada, haksız zilyet malın kayıp ya da yok olduğunu öne sürebilir. Taşınırın muvazaalı olarak başka birine devredilmesi veya bir depoya kaldırmak ya da gömmek gibi yöntemlerle gizlenmesi son derece kolay olduğundan malik, aynen iadede umudunu keserek haksız zilyetten tazminat talep etmek zorunda kalabilir. Böyle bir durumda davalı haksız zilyet, taşınırın değerini tazmin ederek sorumluluktan kurtulmuş ve adeta taşınırın maliki hâline gelmiş olmaktadır¹²⁷. O hâlde miras ya da hediye gibi sebeplerle taraflar için manevî değerinin olduğu anlaşılan taşınır veya yıllar geçtikçe değeri daha da artacağı anlaşılan sanat eserleri gibi; davalının gönüllü olarak tazminat ödeyerek sorumluluktan kurtulmayı tercih edeceğinden şüphelenilen iade davalarında telafi tazminatını aşan medenî ceza uygulaması düşünülebilir. Böylece haksız zilyet taşınırı elinde tutarak elde edeceği menfaatten daha yüksek bir bedel ödemek zorunda kala-

¹²⁶ Aynı yönde bkz. Gül, Medeni Ceza, 427 vd.

¹²⁷ Hakan Burak Akıncı, “Aynen İadesi İstenen Ancak Davalının Elinde Olmadığı İçin Değeri Tahsil Edilen Taşınırın Hâlâ Davalıda Olduğunun Sonradan Anlaşılması”. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16/1 (2025), 300.

cağı için caydırıcılık unsuru gerçekleşecekmiş olacaktır¹²⁸. Roma Hukuku'nda buna benzer bir uygulamanın bulunduğunu da belirtmek gerekir. *Actiones arbitraria* adı verilen formula usulünde hâkim, davalıya malın aynen iadesini emretmesine rağmen davalı bu emre uymazsa hâkimin para cezasına hükmetmesi gerekiyordu. Böyle durumlarda hâkim, davalıyı aynen iadeye zorlamak adına malın değerini davacının takdir etmesine izin veriyordu. Bu durum davalının işine gelmeyeceğinden, malın aynen iadesi kolaylaşıyordu¹²⁹.

Görüldüğü üzere tarih boyunca pek çok farklı aşamadan geçerek günümüze ulaşan tazminat anlayışı, dev şirketlerin ekonomik gücü elinde toplaması gibi sebeplerle hukukî ihtiyaçların bir kez daha evrildiği bazı alanlarda ihtiyaca cevap veremez hâle gelmiştir. *Umur*'un söylediği üzere *“hukuk, yalnız kendi sistemi içinde değil, onu yaratmış olan cemiyetin hayatı içinde görülmelidir; çünkü hukuk, insan hayatının doğurduğu ve ihtiyaçlarına göre şekillendirdiği bir müessesedir”*¹³⁰. Dolayısıyla, yaptırımların artık caydırıcılık özelliğini kaybettiği ve toplumun belli bir kesiminin bundan istifade ederek hukuka aykırı davranışlarda bulunmaktan kaçınmadığı bir ortamda, kalıplaşmış kuralların bir kez daha gözden geçirilmesi gerekir. Bu kapsamda, bazı hukuka aykırılık hâllerinde zarar görenin zarar miktarından daha yüksek tazminat elde edebildiği bir telafi anlayışı bir kez daha değerlendirmeye alınmalıdır. Bu durum, zarar görenin zenginleşmesi anlamına gelmek zorunda değildir. Tıpkı Roma Hukuku'nda olduğu gibi halktan birinin, kamuyu ilgilendiren bir hukuka aykırılığı düzeltmek için tabiri caizse halk adına “elini taşın altına koymasının” bir karşılığı olarak değerlendirilmelidir. Kaldı ki medenî ceza, Roma'da uygulanan hâliyle birebir aynı olmak zorunda değildir. Roma Hukuku'ndan farklı olarak günümüzde özel hukuk-kamu hukuku ayrımı oturmuş durumdadır. Dolayısıyla, medenî ceza uygulaması kapsamında davalı aleyhine hükmedilen miktarın tamamı davacıya ödenmek zorunda değildir. Davacı açısından “aşırı zen-

¹²⁸ Medenî ceza uygulamasının geliştirilmesi ihtiyacına dair daha fazla sebep hakkın-da bkz. Gül, Medeni Ceza, 417 vd.

¹²⁹ Tahiroğlu/Erdoğan, Roma Usul, 31 vd.

¹³⁰ Ziya Umur, *“Eski Hukuklar Arasında Roma Hukukunun Bazı Özellikleri”*. Anadolu Araştırmaları 12/1 (1990), 147.

ginleşme¹³¹” olarak değerlendirilebilecek olan kısım devlete de ödenebilir. Burada önemli olan, davalı açısından cezalandırma ve caydırıcılık işlevlerinin sağlanması ile davacı açısından adeta bir “sivil savcı” gibi hareket edeceği teşvikin sağlanması arasında bir dengenin kurulmasıdır. Gerçekten de Türk Hukuku’ndaki medenî ceza uygulamalarında, davalının malvarlığı genellikle göz önünde bulundurulmamaktadır¹³². Caydırıcılık işlevinin zayıflamasına sebep olan bu durumun düzeltilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Kanaatimizce medenî ceza uygulaması geliştirilirken, İngiliz Hukuku’ndaki kategori ölçütüne benzer bir yöntem uygulanabilir. Buna göre kamu görevlilerinin anayasaya aykırı, keyfi ve baskıcı davranışları, davalının telafi tazminatını aşan miktarda gelir sağlamasına yol açan bir davranışı veya kanunların açıkça yetki vermesi durumlarında medenî ceza yoluna gidilebilir. Böylece hem medenî ceza uygulaması sınırlı tutulmuş olacak hem de mevcut tazminat anlayışının caydırıcılık sağlamadığı ve toplumu rahatsız eden alanlarda daha etkili bir çözüm yolu sağlanacaktır.

SONUÇ

Roma’nın ilk dönemlerinde haksız fiil gibi davranışların intikamı olarak başlayan ölüm cezaları, zamanla toplum hayatının getirdiği ihtiyaçlar sebebiyle evrilerek, yerini para cezasına bırakmıştır. Roma’da zararın birkaç misli olarak verilebilen ve caydırıcılık vasfı taşıyan para cezaları, nihayet günümüz hukukundaki tazminata dönüşmüş ve “tazminat zararı geçemez” anlayışı hâkim olmuştur. Bu anlayışın, zarar görenin zenginleşmemesi amacı taşıdığı aşikârdır. Öte yandan, artık bu anlayış şeklinin toplum ihtiyaçlarına göre tekrar değiştirilebileceği kanaatindeyiz. Borçlar hukukunda bazı istisnaların haricinde katı olarak

¹³¹ “Aşırı zenginleşme” ile kastettiğimiz, zararı aşan kısım değildir. Davacının, toplumu ilgilendiren hukuka aykırılığı gidermek için toplum adına harekete geçerek, ilgilinin cezalandırılması ve caydırıcılık işlevlerinin yerine getirilmesini sağlaması sebebiyle belirlenecek bir miktar ödül bedeli, varsa telafi zararının üstüne eklenebilir. Mesela davacının tek başına uğradığı zarar 10.000 TL olsun. Davalının vermiş olduğu tüm zararlar sebebiyle toplam 1.000.000 TL para cezasına hükmedilecek olsa bile, davacıya uğradığı 10.000TL’lik zararlar beraber toplam 50.000 TL ödenmesi gibi takdiri bir değerlendirme yapılabilir. Geriye kalan 950.000 TL’lik kısım ise devlete ödenir.

¹³² Gül, Medeni Ceza, 307.

uygulanan bu anlayış, bazı hukuka aykırılık hâllerinde ihtiyaca cevap veremez olmuştur. Oysa medenî ceza kurumunun geliştirilerek caydırıcılığın güçlendirilmesi, bankalar ve operatör şirketleri gibi milyonlarca insanı hukuka aykırı biçimde zarara uğratan tüzel kişilerin kendine çeki düzen vermesini sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, kişilere de adeta birer “sivil savcı” vasfı yükleyerek haksız uygulamalara karşı çıkmak için teşvik ve cesaret sağlayacak ve toplumsal bilinci de geliştirecektir. Bu kapsamda davacının aldığı zararı aşan miktar bir zenginleşme olarak değil, kamu yararına bulunulan katkı için bir ödüllendirme olarak değerlendirilmelidir. Ödül sınırını aşan ve gerçekten davacının aşırı zenginleşmesine sebep olacak miktarın ise davacıya değil, devlete ödendiği bir sistemin geliştirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Burada önemli olan, davalı açısından caydırıcılık ve cezalandırma işlevinin sağlanması ile davacı açısından “sivil savcı” rolünü üstlenerek hukuka aykırılığın giderilmesine yönelik bir mücadele vermesi için teşvik sağlanması arasında bir denge kurulmasıdır.

Her ne kadar bazı hukuka aykırılık hâllerinde mevcut tazminat anlayışı yetersiz kaldığı için daha güçlü yaptırımlara ihtiyaç olduğunu düşünsek de medenî ceza uygulamasının yine de sınırlı tutulması gerekmektedir. Bu sebeple, medenî cezanın uygulanıp uygulanmayacağı belirlenirken belli ölçütler göz önünde bulundurulmalıdır. İngiliz Hukuku’ndaki kategori ölçütüne benzer bir yöntemin uygulanmasının, bu sorunu çözüme kavuşturabileceği kanaatindeyiz.

Tüm bu düzenlemeler yapılırken Roma Hukukundaki para cezası anlayışı ve bu anlayışın geçirdiği aşamalar yolumuza ışık tutacaktır.

YAZAR BEYANI	
Mali Destek/Teşekkür Beyanı:	Bulunmamaktadır.
Yazarların Katkıları	Eserin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı:	Gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Şahin. Borçlar Hukuku Bilgisi (Genel Hükümler). Konya: Sayram Yayınları, 2024 (Akıncı, Borçlar).
- Akıncı, Şahin. Roma Borçlar Hukuku. Konya: Sayram Yayınları, 2023.
- Berki, Şakir. Roma Hukuku. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1949.
- Çetiner, Bilgehan. Borçlar Hukuku Genel Hükümler. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2024.
- Di Marzo, Salvatore. Roma Hukuku (Beşinci tab'ından çeviren: Ziya Umur). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1954.
- Eren, Fikret. Borçlar Hukuku Genel Hükümler. Ankara: Legem Yayınevi, 2023.
- Gaius. Institutiones, Borçlar Kısım (Çeviren: Türkân Rado). İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1953.
- Gül, İbrahim. ABD ve Türk Hukukunda Medenî Ceza. Ankara: Yetkin Yayınları, 2015.
- Gül, İbrahim. "Türk Hukukunda Medeni Ceza Sorumluluğu Nasıl Olmalı?". Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 9/18 (2019): 343-372.
- Gülerci, Altan Fahri. "Banka Kredilerinde Tüketicilerden Tahsil Edilen Ücret ve Masrafların Tüketici Hukuku ve Sözleşme Özgürlüğü Bakımından Değerlendirilmesi". İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 6/1 (2015): 87-128.
- Günergök, Özcan ve Şaban Kayıhan. Borçlar Hukuku Dersleri Genel Hükümler. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2024.
- Gümüş, Mustafa Alper. Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri. Ankara: Yetkin Yayınları, 2021.
- Güvel, Övünç. "Roma Hukukunda Sorumluluk". Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 25/2 (2017): 375-404.
- Hähnchen, Susanne. Handbuch des Römischen Privatrechts, Band I-III, Tübingen: Mohr Siebeck, 2023 (Herausgegeben von: Ulrike Babusiaux, Christian Baldus, Wolfgang Ernst, Franz-Stefan Meissel, Johannes Platschek, Thomas Rüfner).
- Honig, Richard. Roma Hukuku (Tercüme Eden: Şemseddin Talip). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1938.
- Honsell, Heinrich. Der Strafgedanke im Zivilrecht – ein juristischer Atavismus. Köln: FS Westermann, 2008.

- Iustinianus. Institutiones (Türkçe Metin: Ziya Umur). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1968.
- İpek, Nurcan. Roma Hukukunda Gasp (Rapina). İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- Karadeniz-Çelebican, Özcan. Roma Hukuku. Ankara: Turhan Kitabevi, 2014.
- Kılıçoğlu, Ahmet M.. Borçlar Hukuku Genel Hükümler. Ankara: Turhan Kitabevi, 2021.
- Kocayusufpaşaoğlu, Necip. Borçlar Hukuku Genel Bölüm (Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/ Serozan/Arpacı). İstanbul: Filiz Kitabevi, 2008.
- Koschaker, Paul ve Kudret Ayiter. Roma Hususî Hukukunun Ana Hatları. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971.
- Kulaç, Cansu. “Manevi Tazminat ve Cezalandırma Fonksiyonu”. Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 13/1 (2023): 657-675.
- Küçük, Eşref. Roma Hukuku Davalar Sisteminde Actio Popularis. Ankara: Adalet Yayınları, 2013.
- Mayer-Maly, Theo. Römisches Privatrecht. Wien: Springer-Verlag, 1991.
- Mousourakis, George. Fundamentals of Roman Private Law. Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag, 2012.
- Oğuzman, Kemal ve M. Turgut Öz. Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt-I. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2023.
- Önay, Işık ve Orcan Ok. “Özel Hukuk Cezası Kavramı ve Ceza Hukukunun Genel İlkelerinin Özel Hukuk Cezalarına Uygulanabilirliği”. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi. 29/2 (2023) Özel Sayı: 1320- 1389.
- Rado, Türkân. Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2006.
- Savaş, Abdurrahman. “Roma Hukukunda Kusursuz Sorumluluğun Kusur Sorumluluğuna Dönüşüm Süreci ve Bu Dönüşümün Modern Hukuka Etkisi”. İstanbul Hukuk Mecmuası. 80/2 (2022): 537-582.
- Somer, Pervin. Roma Hukukunda Mala Verilen Zarar. İstanbul: Derin Yayınları, 2008.
- Tahiroğlu, Bülent. Roma Hukukunda Furtum. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975.
- Tahiroğlu, Bülent. Roma Hukukunda Iniuria. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1969.
- Tahiroğlu, Bülent ve Belgin Erdoğmuş. Roma Usul Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994.
- Umur, Ziya. Roma Hukuku Ders Notları. İstanbul: Beta Yayınları, 1987.

- Uyumaz, Alper ve İdris Akdağ. “Bankacılık Faaliyetlerinde Tüketicinin Korunması Açısından Hukuka Aykırı Alınan Ücret ve Masraflar ile Bunların İadesi”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. 74/1 (2016): 423-459.
- Wilinski, A.. “Roma Ceza Hukuku ve Ceza Usul Hukukuna Bir Kuşbakışı”. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 1/1 (1983): 329-335 (Çeviren: B. Erdoğan).
- Yeşiller, Mehmet. “Roma Hukukunda Gemi, Han ve Ahır İşletenlerin *Receptum* Sorumluluğu”. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 3/1 (2013): 177-191.
- Zilelioğlu, Hilâl. “Roma Hukukundaki Sorumluluk Ölçütlerine Genel Bir Bakış”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 39/1 (1987): 241-264.
- Zimmermann, Reinhard. The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition. Cape Town-Wetton-Johannesburg: Juta&Co, Ltd, 1992.

İnternet Kaynakları:

- “Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz”, (Erişim Tarihi: 10.07.2025), https://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/AGG/agg_gleichbehandlungsgesetz.pdf?__blob=publicationFile.
- “Protocol of 2002 to the Athens Convention relating to the Carriage of Passengers and their Luggage by Sea, 1974”, (Erişim Tarihi: 10.07.2025), https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7b9ee1e5274a7318b8fd94/Misc.6.2013_Prot_2002_Athens_8760.pdf
- Ministry of Justice, “The Law on Damages”, (Erişim Tarihi: 10.07.2025), <https://data.parliament.uk/DepositedPapers/Files/DEP2009-1863/DEP2009-1863.pdf>
- “The Enactments Of Justinian. The Digest Or Pandects. ~Book XLIII~”, (Erişim Tarihi: 10.07.2025), <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>

